

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н.
КАРАЗІНА

Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

Дипломна робота

«Грецьке озброєння у період Троянської війни за даними письмових та
археологічних джерел»

Виконавець: Демчук Андрій Олександрович,
студент 4 курсу історичного факультету групи ІС-43

Науковий керівник: к.і.н. Токарев Андрій Миколайович

Рецензент: к.і.н., доц. Литовченко Сергій Дмитрович

Зміст

Вступ.....	2
Розділ 1. Організація війська та методи ведення війни.....	20
Розділ 2. Наступальне озброєння греків під час Троянської війни	
2.1.	
<i>Мечі.....</i>	29
2.2. <i>Наконечники стріл.....</i>	34
2.3. <i>Списи.....</i>	40
Розділ 3. Оборонне озброєння греків під час Троянської війни	
3.1. <i>Обладунки.....</i>	46
3.2. <i>Шоломи.....</i>	51
3.4.	
<i>Щити.....</i>	58
3.5. <i>Поножі.....</i>	61
Висновки.....	64
Список джерел та літератури.....	65-72
Резюме.....	73

Вступ

Обґрунтування наукової та суспільно-політичної актуальності теми

Тема є науково актуальною, оскільки належить до однієї з найвідоміших епох історія древньої Греції. Вивчення цієї теми може розкрити безліч питань, пов'язаних із технологією та тактикою воєнних дій того часу, а також допомогти краще зрозуміти суспільство та культуру Греції в період Троянської війни.

Крім того, тема має суспільно-політичну актуальність, оскільки її вивчення може допомогти у розумінні історичного коріння багатьох сучасних конфліктів. Техніки і тактики воєнних дій, що використовуються в давнину, можуть бути перенесені в сучасний контекст і використовуватися для аналізу сучасних військових конфліктів та уроків, які можуть бути вилучені з минулого.

Тема має значний культурний інтерес. Багато найбільш відомих легенд і міфів древньої Греції пов'язані з Троянською війною, і вивчення цієї теми може допомогти краще розуміти ці легенди та міфи та їх значущість для культури та історії Греції.

Таким чином, вивчення «Грецького озброєння в період Троянської війни за даними письмових та археологічних джерел» має наукову, суспільно-політичну та культурну актуальність, і може призвести до нових відкриттів та глибшого розуміння історії та культури древньої Греції.

Об'єкт та предмет дослідження

Об'єкт дослідження цієї теми – грецьке озброєння під час Троянської війни. Цей об'єкт включає зброю, використовувану греками протягом цього періоду, тактики та стратегії, які вони застосовували на полі бою, а

також технології та матеріали, з яких були виготовлені їхня зброя та броня.

Предметом дослідження є аналіз історичних та археологічних джерел, пов'язаних із грецьким озброєнням у період Троянської війни. Дослідження включає аналіз грецьких міфів, літературних творів та епічних поем, а також археологічних знахідок, таких як зброя, броня, фрагменти спорядження та інші артефакти, пов'язані з цим періодом.

Основним завданням дослідження є виявлення технологій і тактик, що застосовуються греками в період Троянської війни, а також аналіз їхнього внеску у результат конфлікту та їхнього впливу на розвиток військової справи в Стародавній Греції.

Хронологічні межі дослідження

Хронологічні межі дослідження включають період, коли, згідно з грецькими міфами та епічними поемами, відбувалася Троянська війна. Залежно від джерела, хронологічні рамки можуть трохи відрізнятися, але це датується кінцем XII століття до нашої ери, приблизно 1184 року до нашої ери.

Таким чином, хронологічні межі дослідження з грецького озброєння в період Троянської війни – це період близько 10 років, починаючи з моменту, коли було зібрано грецький експедиційний корпус і до падіння міста Трої.

Територіальні межі дослідження

Територіальні межі дослідження грецького озброєння під час Троянської війни визначаються територією, де розгорталися військові дії.

Згідно з грецькими міфами та епічними поемами, Троянська війна відбувалася на території нинішньої Туреччини, в районі міста Троя. Також археологічні знахідки були знайдені на території сучасної Греції.

Таким чином, територіальні межі дослідження охоплюють область навколо міста Троя, включаючи його, а також сусідні райони, де відбувалися військові дії. Це включає територію Троади, яка знаходиться в західній частині Малої Азії і межує з Егейським морем на заході та Середземним морем на півдні, та територію Греції та Кіклади.

Історіографічний огляд літератури

Дослідження грецького озброєння в період Троянської війни є відносно новою темою в історичній літературі і досі не набуло належної уваги з боку дослідників. Тим не менш, існує ряд робіт, які побічно або прямо зачіпають цю тему.

До праць, присвячені дослідженню теми щодо грецького озброєння у часи Троянської війни, можна праці: С. Морріса, І. Морріса, Б. Поршнева, М. Фінлі, П. Еркампб, А. Курбатов, Р. Мердок, М. Мацулевич.

У своїй роботі, С. Морріс розглядає зв'язки епосу Гомера з культурою та міфологією близькосхідних народів. Автор аналізує спільні риси, які з'явилися в міфологіях Греції та близькосхідних країнах, таких як Месопотамія та Фінікія. Основним досягненням С. Морріса є підтвердження існування зв'язків між близькосхідними та грецькими міфологіями та доведення, що Гомер не міг існувати в ізоляції від впливу близькосхідної культури¹.

¹ *Morris S. Homer and the Near East // I. Morris and B. Powell, A New Companion to Homer. Leiden, 1997. P. 599-623.*

В роботі І. Морріса він аналізує трактування Гомера у західній культурі та використання його творів у політичних цілях, зокрема в імперіалістичних проєктах. В інших роботах І. Морріс досліджує відносини між поезією Гомера та культурою залізного віку¹.

Існує також низка робіт, присвячених компаративному аналізу письмових та археологічних джерел. Так, друга частина колективної монографії під редакцією В. Фарантон та М. Мазоера «Гомер і Анатолія» «Гомер і археологія – погляди на Східне Егейське море / Західну Анатолію, написана П. Каталіном, стосується порівняльного аналізу археологічних джерел та «Іліади» Гомера².

Б. Ф. Поршнев є відомим російським дослідником гомерівського епосу та античної культури в цілому. У своїй роботі він досліджує проблему авторства творів Гомера та їх історичної та культурної значущості³.

М. Фінлі американо-британський дослідник, який зробив значний внесок в розуміння гомерівського епосу. У своїй роботі він аналізує життя і культуру гомерівських героїв і спробував відтворити реальний світ, в якому вони жили⁴.

П. Ердкамп є відомим істориком давнього світу, який зосереджується на дослідженні військової справи. У своїй роботі він зосередився на війнах і битвах від давніх часів до падіння Римської імперії⁵.

¹ *Morris I. The Use and Abuse of Homer // Classical Antiquity, 1986. № 5 / 1. P. 81-138.; Morris I. Homer and the Iron Age // I. Morris and B. Powell, A New Companion to Homer. Leiden, 1997. P. 535-559.*

² *Catalin P. Homer and archaeology – perspectives from the East Aegean / West Anatolian interface // HOMÈRE ET L'ANATOLIE / Ed. Faranton V., Mazoyer M. 2014. Part 2. P.70.*

³ *Поршнев Б.Ф. Гомер и гомеровский эпос. М., 2001. С. 195.*

⁴ *Финли М. И. Мир гомеровских героев. М., 1996. С. 186-187.*

⁵ *Erdkamp P. Warfare in the Ancient World: From the Bronze Age to the Fall of Rome. Oxford, 2007. P. 87-89.*

М. Мацулевич є білоруським істориком, який спеціалізується на вивченні давньогрецької історії та військової справи. У своїх роботах він досліджує розвиток військової справи в античному світі, зокрема в Давній Греції, від бронзової епохи до римської епохи¹.

А. Курбатов в своїх роботах присвятив своє дослідження військовій справі древньогрецьких полісів. Автор описує військову організацію, тактику та стратегію античних греків, а також важливі битви та конфлікти, в яких вони брали участь².

У своїх роботах Р. Мердок зосередився на аналізі гомерівських епосів та відомостей про Троянську війну, які містяться у давніх грецьких текстах, щоб вивчити та проаналізувати військову справу давніх греків³.

Важливим аспектом є більш ранній аналіз формування тактичних та стратегічних особливостей, що зародилися під час Троянської війни. Конкретно військовій справі під час Троянської війни приділили увагу у своїх роботах А. Кузнецов, Б. Лоуден, М. Шмідт.

А. Кузнецов в своїй роботі провів дослідження військового мистецтва та технологій древніх греків під час Троянської війни. Автор зосередився на вивченні таких аспектів військової справи, як організація військових відділень та взаємодія між ними, використання різних видів зброї, таких як лук, меч, дротик, а також тактика військових дій⁴.

М. Шмідт в своїй книзі представив збірник джерел, які стосуються військових справ стародавньої Греції. Цей збірник включає матеріали з різних джерел, таких як літературні твори, інскрипції, монети. Збірник дозволяє скопіювати знання та пізнати більше про військову

¹ Мацулевич М. М. Античная война. Минск, 2010. С. 115.

² Курбатов А. М. Военное искусство древней Греции. М., 2003. С. 63-64.

³ Мердок Р. Греки и Троя. М., 2016. С. 117.

⁴ Кузнецов А. Н. Троя. Боевой устав древних греков и труды о военном деле. М., 1985. С. 72.

організацію, тактику і стратегію, а також дізнатись соціальний і культурний контекст, в якому відбувалися війни в давній Греції¹.

Б. Лоуден – це сучасний автор, який своєю роботою вніс вагомий внесок у дослідження військових подій, пов'язаних з Троянською війною. У своїй книзі він зосередився на тому, як історики реконструюють історію війни на основі археологічних знахідок та інших джерел².

Вивченням зброї часів Троянської війни займалися М. Вуд, Р. Кастельден, Е. Клайн, Р. Крижковська та Л. Ніксон, П. Мурі, Р. Плейнер.

У своїй роботі, опублікованій в журналі у 1995 році, Е. Клайн досліджував питання про походження мікенських мечів, які були знайдені в Хаттушаші та їх зв'язок з ахейцями, народом, який брав участь у Троянській війні³.

М. Вуд – британський журналіст та історик, який в своїй роботі, опублікованій в 1985 році, висунув гіпотезу про те, що Троянська війна може мати історичну основу. Він пройшов шлях по місцях, пов'язаних з легендарною війною, від Туреччини до Греції, досліджуючи археологічні розкопки та історичні джерела⁴.

Р. Кастельден у своїй роботі досліджує життя та військову культуру мікенських греків, на основі археологічних та літературних джерел. Він звертає особливу увагу на зброю, яку використовували мікенські воїни, та їхні бойові техніки⁵.

¹ Schmidt M. Warfare in Ancient Greece: A Sourcebook. London, 2012. P. 43-44.

² Louden B. M. The Trojan War: A Very Short Introduction. Oxford, 2021. P. 70-71.

³ Cline E. Aššuwa and the Achaeans: the Mycenaean Sword at Hattušas and its possible implications // The Annual of the British School of Athens. 1995. № 91. P. 137-151.

⁴ Wood M. In Search of the Trojan War. California, 1985. P. 57.

⁵ Castleden R. Bronze Age Warrior: The Mycenaean Achaeans. Manchester, 1998. P. 117-122.

Л. Ніксон і Р. Крижковська є співавторами книги, яка є важливою працею з археології Егейського бронзового віку. У своїй роботі вони досліджують культуру і архітектуру Егейських цивілізацій, зокрема Мінойську і Мікенську¹.

У своїй роботі П. Мурі зосередився на вивченні виготовлення та використання зброї бронзової доби, зокрема зброї часів Троянської війни. Він досліджує різні аспекти виготовлення зброї, включаючи технології виробництва, матеріали, використання і зношування зброї².

У своїй книзі Р. Плейнер досліджує різні аспекти військової історії, включаючи зброю та технології виготовлення зброї в давніх цивілізаціях, таких як Месопотамія, Єгипет, Греція та Рим. Автор також зосереджується на стратегіях військових дій та розвитку військових технологій³.

Дослідженням конкретних видів амуніції займалися Д. Чедвік, Е. Геррінг вони переважно досліджували мечі.

У своїй роботі, Д. Чедвік розглянув широкий спектр аспектів міке культури, включаючи її політику, релігію, економіку та мистецтво. Він також дослідив археологічні докази, пов'язані з військовою культурою того часу, зокрема зброю, яку використовували мікенські воїни⁴.

Е. Геррінг у своїй роботі досліджує використання зброї у гомерівських епосах, зокрема в Іліаді і Одиссеї, що є важливим джерелом для вивчення зброї часів Троянської війни⁵.

С. Дьюді та А. Лоуренс, П. Конноді та А. Харрісон, займалися дослідженням захисної амуніції греків.

¹ Krzyszkowska O. H. Nixon L. The Aegean Bronze Age. Cambridge, 2013. P. 113-114.

² Moorey P. R. S. Bronze Age Warfare: Manufacture and Use of Weaponry. London, 2000. P. 93.

³ Pleiner R. Weapons and Warfare in Ancient Times. Norman, 2011. P. 49-63.

⁴ Chadwick J. The Mycenaean World. Cambridge, 1976. P 60-61.

⁵ Gerring R. The Swords of Homer: War in Ancient Greece. Praeger, 2006. P. 24-27.

У своїй роботі П. Конноллі та А. Харрісон зосередилися на вивченні броні та озброєння грецьких військ до часів Александра Великого. У роботі було представлено докладний опис та аналіз різних видів броні та зброї, включаючи шоломи¹.

Робота під авторством С. Дьюди та А. Лоуренса є широкою та загальною дослідженням з історії обладунків та озброєння від давніх часів до середньовіччя. У ній присутні фрагменти, що стосуються і дослідження шоломів часів Троянської війни².

Аналіз джерел

Існують різні свідчення щодо того, чи дійсно відбулася Троянська війна, чи вона була просто вигаданою подією в міфах греків. Зокрема, існують письмові свідчення та географічні з посилання на них, але більш конкретними є археологічні свідчення. Основними письмовими джерелами, що відображають події Троянської війни є гомерівські епоси, що, безумовно, актуалізує не лише «гомерівське питання» а й те, чи можуть «Одісея»³ та «Іліада»⁴ слугувати історичним джерелом чи вони є переважно художніми творами або ж взагалі стоять в одному ряді з менш відомими псевдохроніками.

Вже у середньовіччі можливість використовувати «Іліаду» та «Одісею» як історичне джерело піддавалося сумніву. Так, у 1287 році сицилійський суддя Гвідо делле Колонне висловив загальну середньовічну антипатію до Гомера у праці *Historia Destructionis Troiae*⁵.

¹ Конноллі П., Харрісон А. Греческая броня и оружие до Александра. М., 2008. С. 12-15.

² Дьюди С., Лоуренс А. Доспехи и оружие. Древний мир и Средние века. Фарнхем, 2011, С. 9.

³ Гомер. Одиссея.

⁴ Гомер. Илиада.

⁵ Guido delle Colonne. *Historia Destructionis Troiae*. Tr. M.E. Meek. Bloomington, 1974 Guido Pro.36, 41.

Художній характер гомерівських епосів є основною причиною вважати Троянську війну вигаданою подією. Однак слід сказати, що, хоча деякі персонажі, наприклад, такі, як Ахілл і Єлена, могли бути вигаданими, як зображено в епосі Гомера «Іліада», багато вчених вважає, що «Іліада» є кульмінацією тривалої усної передачі давніх історичних подій¹.

Нещодавні дослідження Гомера показали, що «Іліада» є кульмінацією тривалого усного переказу минулих подій, переданого епічними віршами, імпровізованими та виконаними співаками. Порівняльно-історичне мовознавство показало, що поетичний засіб, у якому «Іліада» передавалася крізь віки, гекзаметр, цілком імовірно використовувався в Греції не пізніше п'ятнадцятого століття до нашої ери, тому інформація, передана через гекзаметричні формули з того часу могла бути передана у грецькому епосі. Й. Латач наводить такі основні приклади інформації, переданої в «Іліаді» від пізньої бронзової доби до періоду Гомера у VIII столітті до нашої ери².

- Місто під назвою «Іліос», яке витримало атаку в «Іліаді», мабуть, ще було відоме як «Віліос» у Греції бронзової доби. Звук /w/, який вимовляли та писали грецькою мовою принаймні до 1200 року до нашої ери, дедалі більше спостерігався в діалекті, який використовував Гомер приблизно 450 років потому, поки його не було повністю вилучено. Отже, «Іліос» з «Іліади» мав бути «Віліосом» пізньої бронзової доби і, таким чином, ідентичним «Вілусі», як Троя була відома хетським правителям Анатолії в той час і, ймовірно, через її жителів
- Грецькі агресори, які нападають на Трою, в «Іліаді» послідовно називаються «Ахайої» (що було в епоху пізньої бронзи

¹ Latacz J. Evidence from Homer. URL: <https://archive.archaeology.org/0405/etc/troy2.html>

² Latacz J. Evidence from Homer. URL: <https://archive.archaeology.org/0405/etc/troy2.html>

«Ахайвої») або «Данайці», але на час написання «Іліади» у VIII столітті до нашої ери таких назв грецького народу не було. Таким чином, «Αχαιῶν» з «Іліади» має бути ідентичним мешканцям Аххіяви, західного королівства, причетного до хетських документів XIV та XIII століть до нашої ери в нападах на західне анатолійське узбережжя. («Danaói» з «Іліади», з іншого боку, має бути ідентичним мешканцям «Danaua», північного царства, описаного в єгипетських документах чотирнадцятого століття до нашої ери.)

З цього вчені-гомеристи можуть зробити висновок, що залишки пам'яті про один або кілька актів агресії проти західного анатолійського узбережжя могли бути перенесені через гекзаметри поезії Ахіявану впродовж століть приблизно між 1200 і 800 роками до н. Крім того, «Іліада» Гомера, ймовірно, зберегла залишки пам'яті про один або кілька актів агресії, здійснених ахіяванами проти Вілуса в XIII столітті до нашої ери.

Наразі вчені із застереженням схиляються до того, що троянська війна була, хоча досі не можуть цього довести безперечно. Проте всі непрямі докази вказують на збройні конфлікти близько 1200 р. до н. між територією, яку ми зараз називаємо Грецією, і територією, яка називалася Вілуса за часів Хетського царства. Історична подія або події залишили слід у грецькій поезії того часу, і через своєрідний характер усної імпровізованої грецької епічної поезії темних віків, сліди цього збереглися аж до часів Гомера.

Хетські записи також свідчать про Троянську війну. Хетти були могутньою цивілізацією, яка контролювала більшу частину Анатолії у другому тисячолітті до нашої ери. Їхня мова, написана клинописом на глиняних табличках, була відновлена та розшифрована в перші десятиліття XX століття, але вчені все ще досліджують проблему

розміщення міст і країн, названих у їхніх стародавніх текстах, на сучасних картах. Королівство Арзава, розташоване приблизно в західній Анатолії, було загрозою для хеттів протягом більшої частини XIV століття до нашої ери. але наприкінці цього періоду зазнало рішучої поразки та було розбито на провінції. Серед хетських текстів відомі договори, укладені з васальними правителями цих провінцій. Розшифрування написів дозволило вченим визначити місцезнаходження двох основних земель Арзава в центрально-західній частині Туреччини, що простягаються від внутрішнього плато до узбережжя.

Було доведено, що інше царство, яке хети називали землями Лукка, окупувало територію сучасної південно-західної Туреччини. Хеттські записи також свідчать про Троянську війну. Хетти були могутньою цивілізацією, яка контролювала більшу частину Анатолії у другому тисячолітті до нашої ери. Їхня мова, написана клинописом на глиняних табличках, була відновлена та розшифрована в перші десятиліття XX століття, але вчені все ще досліджують проблему розміщення міст і країн, названих у їхніх стародавніх текстах, на сучасних картах.

Королівство Арзава, розташоване приблизно в західній Анатолії, було загрозою для хеттів протягом більшої частини XIV століття до нашої ери. але наприкінці цього періоду зазнало рішучої поразки та було розбито на провінції. Серед хетських текстів відомі договори, укладені з васальними правителями цих провінцій. Розшифрування написів дозволило вченим визначити місцезнаходження двох основних земель Арзава в центрально-західній частині Туреччини, що простягаються від внутрішнього плато до узбережжя. Нещодавно було доведено, що інше царство, яке хети називали землями Лукка, окупувало територію сучасної південно-західної Туреччини¹.

¹ Hawkins J. D. Evidence from Hittite Records. URL: <https://archive.archaeology.org/0405/etc/troy3.html>

Таким чином, наразі незаповненим простором на хетській карті залишається лише північно-західна Анатолія.

Археологічні джерела, з одного боку, мають слугувати «підтвердженням» письмових джерел, і, зокрема, Гомера, з іншого боку, цінним доповненням. Археологія, може розширити свідчення Гомера, наприклад, оздоблені сріблом мечі за археологічними даними використовувалися на більших територіях, ніж то описано у його письмових джерелах.

Звичайно, у першу чергу археологічні джерела, що нас цікавлять, стосуються розкопок території, де колись стояла сама Троя. Сучасні дослідники, як, наприклад, Дж. Картер та С. Морріс зайшли настільки далеко, що припускають, що історія Троянської війни – це не область вивчення Гомера, а натомість область анатолійської археології¹.

Г. Лорімер, яка у середині ХХ століття знаходила багато невідповідностей між описом військової амуніції у Гомера, та транспортними засобами разом з археологічними знахідками. Ставила під сумнів можливість традиційної поезії слугувати історичним джерелом, точно передавати інформацію. Але пізніші знахідки тією чи тією мірою доводили певні збіги².

Щодо розкопок на території безпосередньо самої Еллади, було виявлено безліч різних артефактів, які дають нам уявлення про військову амуніцію того часу.

Під час розкопок на території Кноссу було виявлено кілька типів мечів, серед яких були спис-меч, меч-клинок з рукояткою у формі літери

¹ *Carter J. B., Morris S. P.* Introduction // J. Carter and S. Morris, (eds.) *The Ages of Homer. A Tribute to Emily Townsend Vermeule.* Austin, 1995. P. 1-11. P. 2.

² *Catalin P.* Homer and archaeology – perspectives from the East Aegean / West Anatolian interface // *HOMÈRE ET L'ANATOLIE* / Ed. Faranton V., Mazoyer M. 2014. Part 2. P. 15.

"П" і мечі з хрестоподібною гардою. Більше того, знайдено багато фрагментів меча, що свідчить про широке використання цієї зброї¹.

У Піргосі було виявлено кілька мечів з того періоду. Один з них має довжину леза близько 60 см і ширину близько 6 см. У меча є подвійні виїмки по обидва боки леза і латунна гарда. Щодо другого меча, то він має приблизно 65 см довжини і 5,5 см ширини. На лезі є щербини по обидва його боки, а його гарда також виконана з латуні².

Під час розкопок населеного пункту Ольвія на півдні України було виявлено наконечники стріл, що дозволило детальніше вивчити технологію виготовлення цих наконечників древніми греками та їх використання у бойових умовах. За аналізом, було виявлено, що деякі наконечники виготовлялися зі заліза, тоді як інші – з бронзи. Крім того, було виявлено сліди використання різних типів наконечників, зокрема трикутних і листоподібних³.

На території Трої було знайдено різні види наконечників стріл, зокрема трикутні, листоподібні і ланцетоподібні, які виготовлялися з бронзи та кремнезему. Також були виявлені наконечники з вушками для кріплення до стріли. Деякі з них були великого розміру, що може свідчити про їх використання для полювання на велику дичину, а не тільки у військових цілях⁴.

У місті Олімпія та мікенській фортеці в місті Пілос було знайдено списи різних типів, включаючи довгі дору та короткі галлести, а також «мікенські типи списів», які мали широкі леза і довгі древки. У давні часи головним матеріалом для виготовлення копій була деревина, що було підтверджено результатами археологічних розкопок. На території Трої

¹ Chadwick J. 1976. The Mycenaean World. Cambridge, P 60-61.

² Broodbank C. The Making of the Middle Sea: A History of the Mediterranean from the Beginning to the Emergence of the Classical World. London, 2013. P. 361.

³ Sherratt S. Archaeology and the Homeric Epic. Cambridge, 1998. P. 197-198.

⁴ Коллинз Ф. Троя и Троянская война, М., 2017. P. 156-157.

були знайдені фрагменти дерев'яних списів та залишки деревини, які могли бути використані для створення копій¹.

Розкопки в Мікенах під керівництвом Г. Шлімана дозволили знайти бронзові кіраси, шоломи, щити, гребінці, зброю та інші предмети, датовані періодом 1600-1100 років до нашої ери, що відповідає часу мікенської цивілізації². Було виявлено різноманітні предмети, включаючи ранні мікенські кіраси, що склалися з бронзових пластин, що прикріплювалися до тканинної основи, а також більш пізні види кірас, які склалися з бронзових ламелей, з'єднаних ланцюговою основою. Також було знайдено різноманітні види шоломів, щитів і зброї³.

У «Скарбниці Пріама», яку описував Г. Шліман, були знайдені нагрудники та панцирні куртки, виготовлені з бронзи, золота і срібла. Знахідки також включали різноманітні елементи амуніції, такі як щити і шоломи, виготовлені з золота і срібла, а також мечі. Деякі з цих знахідок мали зображення тварин і божеств, таких як амазонки, леви і бики⁴. Знайдено також бронзові обладунки склалися з численних невеликих кілець, які були з'єднані між собою. Ці обладунки були прикрашені малюнками та зображеннями тварин і божеств.

У Мікенських фортецях, розташованих на півдні Греції, було знайдено бронзовий шолом, який був датований на приблизно 1500 рік до нашої ери⁵. Інший бронзовий шолом був знайдений в Коринфі і датується приблизно 700 роком до нашої ери⁶.

Близько 1200 років до нашої ери на острові Крит були знайдені рештки шолому, який дуже нагадував інший зразок, розкопаний професором І. Москосом. Він описав його як циліндричний з овальним

¹ *Bietak M.* Bronze Age Spearheads from Eastern Mediterranean. Chronology, Typology, and Contexts // *Aegaeum*, 2001. Vol. 22. P. 411-419.

² *Higgins R., Higgins R.* The Mycenaean. New York, 1997. P. 142-143.

³ *Chadwick J.* The Mycenaean World. Cambridge, 1976. P. 118-121.

⁴ *Schliemann H.* Ilios: City and Country of the Trojans. New York, 1881. P. 247-248.

⁵ *Higgins R. A.* Minoan and Mycenaean Art. London, 1967. P. 98.

⁶ *Rhodes R. F.* A History of the Classical Greek World: 478-323 BC. Oxford, 2007. P. 25.

перерізом та прямими сторонами, висотою 15,8 см, шириною 18,7-19,1 см та довжиною 23-23,6 см¹.

В Маріуполі на території України в 1971 році. Під керівництвом Л. Говоруна, був знайдений шолом з іклів кабана. На ньому видно короткі виступи на кінцях іклів, які служили для їх з'єднання між собою та з краями кришки. Ряди іклів були розміщені паралельно один одному на відстані 3-4 мм. Кінці іклів були нахиленими назовні, а між ними було видно шар чорного воску, на який ймовірно були наклеєні металеві кільця або інші декоративні елементи². Також композитний шолом з кісток кабана був виявлений в гробниці №12 в Дендрі в 1972 році³.

Окремим пластом інформації можуть слугувати зображення на амфорах, мозаїках та вазах.

На фресках і розписах знайдених в палаццо на Криті, які датуються кінцем II тисячоліття до нашої ери, можна побачити зображення мечів, що тримаються воїнами, а також зображення мечів, розташованих на стінах будівель⁴.

Також, фреска в мікенському палаці біля Пілоса містить зображення мечів, розміщених на стінах залу⁵.

Ваза «Критський мечоносець», датована приблизно 700 роком до нашої ери, зображує воїна, який тримає в руці меч⁶.

Англійський археолог Д. Еванс знайшов вазу «Критський фехтувальник» під час археологічних розкопок на Криті в місті Псіра у

¹ Moschos Y. A warrior's tomb at Souda in western Crete // Greece & Rome, 1988. Vol. 35. P. 117-130.

² Говорун Л. Шлем из кабаньих клыков из могильника III века до н.э. в Мариуполе // Археологические открытия 1971 года. М., 1972. С. 166-167.

³ Wace A. J. B., Thompson M. S. Les tombes a tholos de Dendra en Argolide // Annual of the British School at Athens. 1913. Vol. 19. P. 91-132.

⁴ Krzyszkowska O. H., Nixon, L. The Aegean Bronze Age. Cambridge, 2013. P. 113-114.

⁵ Chadwick J., Godart L. The Mycenaean World. Cambridge, 1976. P. 263.

⁶ Moorey P. R. S. Bronze Age Warfare: Manufacture and Use of Weaponry. London, 2000. P. 93.

1903 році. Зображення на вазі зображує бійців у бойовій формі з мечами в руках, і свідчить про зв'язок між критською і мікенською культурами¹.

Фрески в палаццо на Криті були виявлені археологом А. Іоаннідісом в 1901 році було виявлено безліч фресок, що датуються кінцем II тисячоліття до нашої ери. На них зображені сцени боїв, на яких зображені озброєні мечами чоловіки, які тримають щити і носять обладунки. Деякі фрески також зображують міфологічних героїв, таких як Тесей і Геракл².

У Стародавній Греції зображення наконечників стріл зустрічаються на різноманітних вазах та фресках. Наприклад, на чорнофігурних вазах з Афін, що датуються IV століттям до нашої ери, можна побачити різноманітні види наконечників стріл, включаючи потрійні. У фортеці Мікени на Пелопоннесі зображені на фресках богиня Артеміда з луком і стрілами, що мають широкі листоподібні кінчики. Крім того, на деяких зображеннях богині Артеміді її супроводжують хлопчики, які тримають у руках стріли³.

Таким чином, джерельна база дозволяє зробити деякі висновки щодо повноти інформації. Численні археологічні знахідки дали ясне бачення про військову амуніцію греків, численні реконструкції та аналіз дозволили реконструювати їх ефективність у бою та дати розуміння їх використання. Загалом матеріальна база дозволяє провести вторинний аналіз матеріалів для дослідження.

Мета й завдання дослідження

¹ Evans A. Palace of Minos. A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos. London, 1921. vol. 1, P. 24.

² Nilsson M. P. The Minoan-Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion. New York, 1967. P. 58-59.

³ Cartledge P. The Cambridge Illustrated History of Ancient Greece. Cambridge. 1998, P. 85-86.

Мета дослідження грецького озброєння в період Троянської війни – це виявити важливі аспекти, пов'язані з технологією, тактиками і стратегіями, що застосовуються греками в битві, та їх впливом на результат конфлікту та на подальший розвиток військової справи в Стародавній Греції.

Для досягнення цієї мети дослідження має виконати такі завдання:

- Проаналізувати історичні та археологічні джерела, пов'язані з грецьким озброєнням у період Троянської війни.
- Описати типи грецької зброї, що використовується в битві, та їх характеристики, включаючи матеріали, з яких було зроблено зброю.
- Вивчити тактики та стратегії, які використовували греки на полі бою, включаючи різні атакуючі та оборонні формації.
- Проаналізувати різні чинники, що вплинули на використання грецького озброєння у битві.
- Зробити висновки про історичну значущість грецького озброєння в період Троянської війни та його вплив на давню грецьку культуру та військову технологію.

Методологія та методи дослідження

Методологія дослідження грецького озброєння у період Троянської війни повинна включати комбінацію різних методів та підходів, включаючи історичний, археологічний, антропологічний, порівняльний та культурологічний.

- Історичний метод передбачає аналіз та інтерпретацію письмових джерел, пов'язаних з Троянською війною та грецьким озброєнням, включаючи епічні поеми, давньогрецькі хроніки та документи, знайдені на античних папірусах.

- Археологічний метод включає вивчення артефактів, знайдених на території, де відбувалися військові дії, включаючи зброю, обладунки та інші предмети, пов'язані з військовою справою.

- Порівняльний метод призначений для порівняння грецького озброєння із озброєнням інших стародавніх культур, включаючи єгипетську, месопотамську, щоб виявити подібності та відмінності у технологіях.

Комбінація цих методів дозволить провести комплексне та всебічне дослідження грецького озброєння у період Троянської війни.

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження грецького озброєння під час Троянської війни у тому, що це тема ще досліджувалася повною мірою, і є багато невідомих аспектів, які можна досліджувати.

Крім того, використання сучасних методів та технологій аналізу, включаючи археологічні розкопки, антропометричні дослідження, моделювання та експериментальне дослідження, дозволяє отримати нові дані та поглибити розуміння грецького озброєння та його еволюції.

Також, новизною дослідження є підхід до теми, що поєднує кілька наукових дисциплін, таких як історія, археологія, антропологія, порівняльне дослідження та культурологія, що дозволяє отримати повніше уявлення про грецьке озброєння та його внесок в історію та культуру Стародавньої Греції.

Таким чином, дослідження грецького озброєння в період Троянської війни має великий потенціал для отримання нових знань та поглиблення розуміння Стародавньої Греції та її військової культури.

Розділ 1. Організація армії і методи ведення війни

Виходячи з історичних джерел, армія греків під час троянської війни була організована на основі кланової системи, де кожен клан мав своїх воїнів та лідерів. Крім того, існувало також централізоване командування в особі Агамемнона, який був призначений головнокомандувачем усієї грецької армії. Згідно з Гомером, греки під час троянської війни використовували три типи бойових підрозділів: фалангу, епібати та лучників. Фаланга – це щільний лад, що складається з рядів піхотинців, зазвичай озброєних довгими списами та щитами. Епібати – це важкоозброєні піхотинці, які перебували в задньому ряді фаланги і використовували свої довгі списи, щоб атакувати супротивника через ряди своїх товаришів. Лучники, у свою чергу, були озброєні луками та стрілами та знаходилися на передній лінії.

Згідно з дослідженням О. М. Кузнецова, фаланга мала щільний лад бійців, які стояли пліч-о-пліч і тримали перед собою довгі списи. Епібати були важкоозброєними бійцями, які входили в задні ряди фаланги та зазвичай носили броню. Лучники ж були на краю ладу і відводилися вбік при наступі ворога, щоб стріляти в нього з лука. Крім того, ахейці використовували тактику тиску, коли фаланга налітала на ворожий лад і намагалася його пробити¹. Епібати також використовувалися для зміцнення бойового духу та організації військ. Вони також допомагали підтримувати зв'язок між різними частинами грецької армії. Це була своєрідна гра змагань, де учасники билися один з одним у вправах на

¹ Кузнецов А. Н. Троя. Боевой устав древних греков и труды о военном деле. М., 1985. С. 72-79.

метання копій та інших бойових навичок¹. Щодо лучників, Гомера згадує їх під час битви, але опису їхньої ролі в бою дуже мало². Страбон згадує, що луки були поширені серед древніх греків А. М. Курбатов зазначає, що луки і стріли використовувалися греками як у великих відстанях, і у ближньому бою³. Таким чином, можна припустити, що лучники під час Троянської війни греками використовувалися для підтримки піхоти та ослаблення сил противника з відривом і мали певну ефективність у ближньому бою, але зазвичай. В Іліаді описується, як ахейці прибули на берег Трої зі своїми кораблями та почали організовувати табір. Кожен із кланів займав свою зону в таборі, де мав свої щити, зброю та інші засоби бойової підготовки⁴. Також в Іліаді описується, як війська ахейців збиралися на раді, де обговорювалися питання організації бойових дій та приймалися рішення щодо подальшої стратегії війни⁵.

Згідно з дослідженням М. І. Фінлі, Ахейці в період троянської війни організовували свої війська в лінію. Кожен загін або підрозділ займав своє місце в лінії та виконував своє завдання⁶. Важливим елементом такої побудови були фланги, що охоронялися окремими загонами, щоб уникнути обходу з флангів супротивником. Крім того, важливу роль грав центральний загін, який був найпотужнішим і найдосвідченішим і був задіяний у вирішальний момент бою. Також, ахейці могли використовувати інші побудови залежно від ситуації. При наступі на фортецю ахейці могли організовувати штурмові загони, які швидко проникали всередину і розпочинали бій на вузькому просторі, де противник було використовувати свої переваги чисельності. Також ахейці могли використовувати стрій «коров'ячої голови», при якому загони

¹ Rawlings L. The Ancient Greeks at War. Manchester, 2007. P. 38.

² Гомер. Илиада. IV. 405-410.

³ Курбатов А. М. Военное искусство древней Греции. М., 2003. С. 63-64.

⁴ Гомер. Илиада. I. 156-160.

⁵ Гомер. Илиада. I. 303-318.

⁶ Финли М. И. Мир гомеровских героев. М., 1996. С. 186-187.

формувалися у вигляді трикутника і наступали на супротивника з усіх боків, охоплюючи його з флангів та ззаду¹.

Строй «коров'ячої голови» був притаманний давньогрецької піхоти і використовувався, переважно, у період античності. Він полягав у тому, що перші ряди воїнів формувалися у вигляді широкої та щільної лінії, а наступні ряди звужувалися, утворюючи з боків лінії виступи у формі рогів корови, а в центрі – голови. Цей лад забезпечував ширший огляд та можливість швидко реагувати на будь-які зміни у бойовій обстановці. Крім того, такий лад дозволяв утримувати супротивника на місці, не даючи йому вийти за лівий і правий фланги, і тим самим створювати можливість більш успішних атак з боку союзників.

На думку М. М. Мацулевича, цей лад був одним з найбільш ефективних і масових в античних арміях, який використовувався насамперед у разі необхідності захисту та утримання ворога на певній ділянці фронту².

Організація війська мала складну ієрархію. Найбільш високим рангом у війську був атрид Агамемнон, який командував усім грецьким військом³. Він мав кілька радників і помічників, таких як Нестор та Одиссей. Одиссей був головним командиром військ з островів, таких як Ітака та Кефалінія⁴. До складу грецького війська також входили окремі військові загони, такі як мірмідони, очолювані Ахіллесом⁵.

Мірмідонці були народом, який жив у Стародавній Греції і згадується в грецькій міфології та літературі. Вони були відомі своєю хоробрістю та участю у Троянській війні.

Гомер каже, що мірмідонці були створені богом моря Посейдоном для царя Фессалії Пелея, отця Ахілла, який очолив мірмідонців у битві

¹ Мердок Р. Греки и Троя. М., 2016. С. 117.

² Мацулевич М. М. Античная война. Минск, 2010. С. 115.

³ Гомер. Илиада. II. 43-46.

⁴ Гомер. Одиссея. II. 15-20.

⁵ Гомер. Илиада. III. 35-40.

проти Трої¹. Вони вважалися одними з найкращих військ Ахілла і були описані як найхоробріші війни Вони вважалися одними з найкращих військ Ахілла і були описані як найхоробріші війни². Геродот розповідає історію мирмідонців із Фессалії, які наприкінці V століття до нашої ери були поневолені фракійцями і змушені жити в районі Халкідіки. Війна між Афінами та Спартою призвела до їхнього звільнення³. Також про мирмідонців можна прочитати в роботі Платона, який використовує їх як приклад, щоб пояснити концепцію справедливості в його діалозі «Горгіас»⁴.

В Іліаді Гомер описує кілька битв, у яких брали участь ахейці. Однією з найзнаменитіших битв є битва за Трою, в якій ахейці використовували тактику формування щитової стіни, яка захищала їх від атаки троянців. Також в Іліаді описується битва за тіло загиблого Патрокла, в якій ахейці билися з Гектором та його союзниками. Незважаючи на відсутність точної інформації про військову стратегію ахейців під час Троянської війни, можна виділити деякі загальні підходи. Ахейці використовували різні тактики, у тому числі використання, стройових бойових формацій⁵.

Для представлення військової концепції, яка була притаманна грекам того часу, важливо спробувати візуалізувати хід битв того часу, це дає змогу проаналізувати тактику та стратегію. Однією з ключових таких битв є битва на рівнині перед Троєю. Вона описується у книгах II-IV Іліади Гомера.

На початку битви ахейці вишикувалися в бойовий порядок, в центрі якого стояв Агамемнон, а на крилах були Ахілл та Одиссей. Трояни

¹ Гомер. Илиада. I. 79-85.

² Гомер. Илиада. II. 191-196.

³ Геродот. История. II.

⁴ Платон. Горгіас.

⁵ Snodgrass A. M. The Dark Age of Greece: An Archaeological Survey of the Eleventh to the Eighth Centuries BC. Edinburgh, 2000. P. 220-221.

вишикувалися в протилежному порядку з іншого боку рівнини. Обидві сторони обмінювалися стрілами, а потім почалася рукопашна сутичка.¹ Як зазначає Б.Ф. Поршнев, у битві на рівнині найбільш яскраво проявилася зовнішня сторона війни – сили, терпіння, хоробрості, майстерності та винахідливості в бою кожного героя і кожної зі сторін загалом².

Битва почалася з того, що Агамемнон наказав своїм воїнам атакувати табір троянців. Війська ахейців були поділені на дві частини: одна атакувала табір троянців, а інша захищала кораблі на березі моря. Проте троянці змогли відбити першу атаку ахейців завдяки вмілій тактиці героя Гектора, який зміг об'єднати троянські війська та зміцнити їхню оборону³. Потім битва перейшла на новий рівень, коли Агамемнон та Гектор зустрілися в поєдинку, який закінчився тим, що Агамемнон був поранений і змушений був залишити поле бою⁴. Після цього битва тривала і троянці змогли відбити ще кілька атак ахейців. Однак Ахіллес, обурений пораненням свого друга Патрокла, вступив у бій і почав мстити троянцям. Його лють була настільки велика, що він зумів убити безліч ворогів і змусити їх відступити⁵.

Протягом всієї битви використовувалися різні тактики і формування, тому Агамемнон віддав наказ підняти щити і побудувати їх стіною, а коли троянці спробували атакувати, їх списи і стріли не змогли пробити оборону з густо стоять стін щитів⁶. Це утворення нагадує давньоримську черепащачу систему, коли легіонери формували зі своїх щитків своєрідну черепаху і просувалися назустріч ворогові. Це говорить нам про хороший аналіз стану справ під час битви і тактичному мисленні Агамемнона.

¹ Гомер. Илиада. IV. 78-131.

² Поршнев Б. Ф. Гомер и гомеровский эпос. М., 2001. С. 195.

³ Гомер. Илиада. IV. 375-485.

⁴ Гомер. Илиада. XI. 38-73.

⁵ Гомер. Илиада. XVI. 611-914.

⁶ Гомер. Илиада. III. 366-371.

Також є епізод, коли Атрей наказує підняти і поставити в шеренгу колісниці, щоб вони могли атакувати троянців натиском, в результаті цього троянці почали панікувати, вони злякалися і розгубилися¹.

Існує безліч досліджень і теорій, що стосуються військової тактики ахейців під час битви на рівнині перед Троєю. Одні дослідники вважають, що ахейці використовували примітивну тактику і розосереджену лінію бойового строю, інші ж стверджують, що вони були більш організовані і використовували складну тактику типу маневрування на флангах і зосередження вогню на певних ділянках ворожої лінії. П. Ердкамп вважає, що ахейці, ймовірно, використовували маневри на флангах і зосередження вогню на вразливих точках ворожої лінії. Можливо, що лінія ахейців була розосереджена, але залишалось ядро елітних бійців, які могли здійснювати атаки і контратаки на вирішальних ділянках поля бою². Також вважається, що лінія ахейців була розосереджена, щоб уникнути сильного тиску з боку фаланги троянців, але також зазначається, що вони використовували тактику, засновану на швидкому пересуванні кращих бійців на вузьких ділянках поля бою, прорвати лінію противника і порушити його тактичну цілісність³.

Варто відзначити той факт, що легкі піхотинці часто використовувалися для швидких маневрів, завдяки своїй броні, яка в основному була шкіряною і не мала ваги, вони могли швидко діяти на широких просторах, в бою на рівнинах це давало особливу перевагу.

На цю тему ведеться багато дискусій, деякі вказують на те, що ахейці, швидше за все, використовували тактику фаланги і сильно залежали від фізичної сили і дисципліни своїх воїнів⁴. Інші вказують на те, що ахейці використовували більш складну тактику, таку як маневрування

¹ Гомер. Илиада. IV. 452-456.

² Erdkamp P. Warfare in the Ancient World: From the Bronze Age to the Fall of Rome. Oxford, 2007. P. 87-89.

³ Lloyd A. The Anatomy of a Battle. London, 1990. P. 16-21.

⁴ Loudon B. M. The Trojan War: A Very Short Introduction. Oxford, 2021. P. 70-71.

флангами і зосередження вогню на певних ділянках ворожої лінії. Також стверджується, що вони були більш організованими і використовували складну тактику, таку як бурова атака і кінна атака. Однак яку тактику використовували ахейці під час битви на рівнині перед Троєю, залишається предметом суперечок серед дослідників¹.

Говорячи про мислення під час битви, варто розглянути легендарну битву за Трою, яка поєднує в собі всі тонкощі військової стратегії і тактики, легендарний Іліон вважався неприступним, його облога вимагала ресурсів, як матеріальних, так і розумових. Існує безліч теорій і гіпотез про те, як відбулася битва за Трою.

Однією з головних тактик греків під час облоги було використання фаланги – щільного формування воїнів з довгими списами. Як зазначає А. Кузнєцов, це дозволяло грекам не тільки тримати оборону, а й атакувати противника, утворюючи «живу стіну». Крім того, греки використовували різні види техніки, такі як балісти і катапульти, щоб ефективніше атакувати Трою. Однак ці кошти не були основною зброєю греків і використовувалися, скоріше, як додатковий засіб нападу. Також² греки використовували кінноту, яка атакувала фланги ворожих сил, а також легку піхоту, яка могла швидко пересуватися по полю бою і атакувати противника з флангів. Про це пише Е. Фоксель.³ В «Іліаді» Гомер описує тактику нападу на вороже місто з б'ють знарядь, а також використання луків і стріл. Також облога Трої⁴ супроводжувалася застосуванням підривної та облогової зброї⁵, не стало винятком і використання шпигунів для обходу захисту троянців⁶.

¹ Lloyd A. The Anatomy of a Battle. London, 1990. P. 16-21.

² Там само. P. 68.

³ Фоксел Э. Троя: миф и реальность. М., 2004. С. 89.

⁴ Гомер. Илиада. III. 224-225.

⁵ Гомер. Илиада. VI. 150-155.

⁶ Мироненко А.Ф. Гомер и древнегреческая эпическая традиция. М., 2006. С. 118-120.

Ефективним загоном при взятті Трої були мирмідони, елітне військо на чолі з Ахіллом, ¹мірмідони славилися фанатизмом і винятковою військовою підготовкою, саме вони, за легендою, перебували всередині дерев'яного коня². Цей факт також говорить про те, що стіни Трої були дійсно могутніми і неприступними, облога не дала сильного результату, в результаті цього було прийнято рішення, яке вплинуло на результат подій.

План з дерев'яним конем був запропонований Одиссеєм, і полягав він у спорудженні великого дерев'яного коня, всередині якого ховалися грецькі воїни, і передачі його троянцям в знак того, що греки здаються і залишають місто. Троянці прийняли подарунок як перемогу і принесли його в місто, але вночі грецькі воїни, заховані всередині коня, вибралися з нього і відкрили міські ворота, щоб грецькі війська могли увійти і завоювати Трою. Цей епізод описаний в «Одіссеї» ³ Гомера і «Енеїді» Вергілія⁴.

Цей факт говорить про винятковий розум Одиссея як стратега і тактика, розуміючи всю міць Трої, взяти її силою було необачно, план раптового нападу був найкращим рішенням. План мав на увазі, що з настанням темряви грецькі воїни, які перебували всередині коня, виберуться і відкриють ворота для основної армії, нейтралізувавши при цьому охорону⁵.

Однак чи було це насправді так, достеменно невідомо. Існує кілька версій того, як і ким була зруйнована Троя. Деякі з них включають:

- Місто було зруйноване землетрусом або повінню. Ця версія була запропонована ще в XIX столітті археологом Г. Шліманом і деякий час

¹ Гомер. Илиада. XVI. 14-16

² Foxell E. Troy: Myth and Reality. London, 2004. P. 197.

³ Гомер. Одиссея. IV. 271-289.

⁴ Вергилий. Энеида. II. 19-267.

⁵ Мервин Г. Троя. Легенды и реальность. М., 2007. С. 268-275.

користувалася популярністю, але не була підтверджена науковими дослідженнями¹.

•Троя була зруйнована внутрішніми конфліктами і соціальними проблемами. Ця версія заснована на археологічних знахідках, які вказують на наявність насильства і руйнувань в Трої протягом тривалого періоду часу.²

Ще одна проблема при вивченні військової тактики пов'язана з відсутністю прямих доказів. Багато описів боїв і тактики були написані не в період подій, а набагато пізніше, що ускладнює завдання їх аналізу і достовірної реконструкції.

Важливо пам'ятати про неоднозначність описів Гомера, так як достеменно невідомо, коли він жив, чи спостерігав він ці події наживо, чим керувався при описі цих подій. Незважаючи на це, можна припустити, що тактика введення війни у греків була різноманітною, пов'язуючи різні структури і види військ, швидше за все у греків була логіка в плані дислокації загонів і військ, за прикладом описаного раніше зі стіною щитів і їх здатністю відбивати снаряди.

Виходячи з цього, можна зробити наступний висновок, якщо розглядати з точки зору історизму, то стратегія і методи ведення війни греків були в той час відмінними, якщо припустити, що так званий «лицарський хід» Одиссея мав реальне місце в історії, то він своєю хитрістю і кмітливістю змінив багаторічний хід війни. Порівнювати бойові структури ахейців з їх пізніми версіями було б некоректно, Будь то фаланга гоплітів або черепаха римських легіонерів, успіхи греків на полі бою були обумовлені в першу чергу розумінням матеріалу, їх фізичних показників.

¹ *Korfmann M.* The Troia Excavations: Past and Future // The Archaeology of Greek and Roman Troy. Cambridge, 2006. P. 3-28.

² *Cline E. H.* 1177 B.C.: The Year Civilization Collapsed. Princeton, 2013. P. 264.

Розділ 2. Наступальне озброєння греків під час Троянської війни

Троянська війна – один з найвідоміших конфліктів давньої історії, який відбувався близько 3200 років тому. Він був відображений в грецьких міфах і епосах, а також був відображений у багатьох археологічних знахідках і дослідженнях. Одним з ключових факторів, що забезпечили успіх греків в цій війні, було їх наступальне озброєння.

2.1. Мечі.

Відомо, що грецькі мечі в бронзовий вік і до Троянської війни були короткими і дворучними¹. В «Іліаді» Гомер описує мечі зроблені з бронзи². Він також згадує, що мечі були довгими³.

М. Шмідт, стверджує, що мечі того часу були короткими, не більше 60-70 см в довжину. Також він зазначає, що мечі були легкими і швидко розвивали швидкість, що дозволяло їх власникові легко вражати ^{4[ОБ]}. Р. Херрінгтон, вважає, що мечі троянської епохи були довше, приблизно від 70 до 90 см, і були важкими і незграбними у використанні. Він вказує на те, що мечі могли бути прикрашені орнаментом і мали красиві візерунки^{5[ОБ]}. Незважаючи на розбіжності в думках, більшість вчених сходяться на думці, що мечі того часу були ефективним і важливим зброєю для грецьких ⁶.

¹ *Раппопорт А. И.* Древний мир. М., 2008. С. 203.

² *Гомер.* Илиада. XVI. 335-340.

³ *Гомер.* Илиада. XVI. 470-475.

⁴ *Гомер.* Илиада. IX. 43-44.

⁵ *Schmidt M.* Warfare in Ancient Greece. A Sourcebook. London, 2012. P. 43-44.

⁶ *Gerring R.* The Swords of Homer: War in Ancient Greece. Praeger, 2006. P. 24-27.

В «Іліаді» Гомер описує мечі як зброю, яка була важливим компонентом зброї героїв. Наприклад, мечі Ахілла і Гектора описуються як гострі і блискучі. Коли Ахілл одягнувся в обладунки, Гомер писав: «Він підперезав себе мечем, гострим і могутнім, з красивою рукояткою, поставленою в золото»¹.

Проблема з описом мечів Гомером полягає в тому, що дослідники не можуть точно визначити, які саме мечі використовували грецькі солдати під час Троянської війни. Крім того, багато описів Гомера відносяться до вигаданих персонажів і подій, що ускладнює реконструкцію реальних історичних фактів.

Л. Ливенс вказує на проблеми вивчення мечів троянської епохи, включаючи неоднозначність джерел, обмеженість археологічних знахідок і відсутність точної класифікації мечів того часу, а також опису².

Однією з неточностей текстів Гомера є використання епітетів, які не завжди відповідають дійсності. Наприклад, Гомер називає мечі «зубастими» і «хвилястими», що ускладнює розуміння того, як саме виглядало зброя³. Крім того, Гомер не завжди дає докладні описи мечів, що ускладнює завдання реконструкції їх зовнішнього вигляду⁴.

Питання про точність опису зброї в епічних поемах «Іліада» і «Одіссея» вирішувався за допомогою археологічних досліджень. Археологи вивчили залишки зброї, знайдені на місцях древніх битв, а також артефакти, знайдені в гробницях і святилищах. Деякі з цих знахідок відносяться до періоду Троянської війни. На підставі аналізу цих матеріалів були зроблені висновки про техніку виготовлення мечів, їх форми і конструкції. Ці знахідки підтвердили, що мечі не були такими

¹ Гомер. Илиада. XVII. 368-370.

² Livens L. The Bronze Age Sword: An Iconographic and Typological Analysis. London, 2019. P. 62.

³ Livens L. The Bronze Age Sword: An Iconographic and Typological Analysis // In the Beginning: A History of the Origin of Humanity, Culture, and Scientific Discoveries. 2018. Vol. 1. P. 29-49.

⁴ Wood M. In Search of the Trojan War. California, 1985. P. 57.

важкими і громіздкими, як їх описав Гомер, але мали більш витончені форми і були простішими в обігу.

Серед археологічних джерел, які дозволили більше дізнатися про мечі тієї епохи, можна відзначити наступні:

- Знахідки мечів в Мікенах, Кноссі, Піргосі та інших місцях.
- Зображення мечів на фресках і вазах, які були знайдені на території Стародавньої Греції. Наприклад, мечі зображені на вазах з древніх Афіни і Коринфа.

- Дослідження металургії, які дозволили виявити характеристики металу, використовованого для виготовлення мечів.

- Порівняння мечів, знайдених на території Стародавньої Греції, з мечами інших регіонів і епох. Наприклад, порівнюючи мечі з Трої з мечами з Близького Сходу і Європи.

У Мікенах знайдено безліч мечів різних типів і форм, як одноручних, так і дворучних, а також кинджали і мечі тіпулі. Вони були знайдені в гробницях, а також в будівлях і на вулицях міста, що свідчить про те, що мечі були широко поширені в цьому суспільстві і використовувалися в побуті, а не тільки як зброя під час воєн¹. На розкопках в Кноссі було знайдено кілька видів мечів, в тому числі спис-меч, меч-клинок з рукояткою у формі літери «П» і мечі з хрестоподібної гардою. Також було знайдено безліч фрагментів меча, що свідчить про широке застосування цього виду зброї². Кілька мечів тієї епохи були знайдені в Піргосі. Один з них має довжину леза близько 60 см і ширину близько 6 см, має подвійну виїмку по обидва боки леза і латунну гарду. Другий меч близько 65 см в довжину і близько 5,5 см в ширину, він має щербини по обидва боки леза, а його гарда також виконана з латуні³.

¹ Castleden R. *Bronze Age Warrior: The Mycenaean Achaeans*. Manchester, 1998. P. 117-122.

² Chadwick J. *The Mycenaean World*. Cambridge, 1976. P 60-61.

³ Broodbank C. *The Making of the Middle Sea: A History of the Mediterranean from the Beginning to the Emergence of the Classical World*. London, 2013. P. 361.

Мечі також були знайдені в інших містах, включаючи Тіранту, Тірос, Ліхнос і Халкіду. Конкретні види і типи мечів, знайдених в цих розкопках, різноманітні і залежать від конкретного місця і часу знахідки. Наприклад, мечі з одним краєм, схожі на мечі з Мікен, були знайдені в Ліхносі, а мечі, схожі на італійські гладіуси, були знайдені в Тирані¹. Відомо, що бронза переважно використовувалася для виготовлення клинків мечів, а потім залізо в більш пізні періоди. Наприклад, мечі з бронзи були знайдені при розкопках Мікен, а мечі з заліза – при розкопках Кносса.

Важливим матеріалом для вивчення і розуміння давньогрецької зброї є фрески і вази. На фресках і вазах, знайдених в Стародавній Греції, часто зображувалися мечі. Наприклад, ваза «Критський мечоносець», датована приблизно 700 роком до нашої ери, зображує воїна, який тримає в руці меч². Також на фресках в палаці на Криті, датованих кінцем II тисячоліття до нашої ери, можна побачити зображення мечів в руках воїнів і на стінах будівель³. На фресці в мікенському палаці біля Пілоса можна побачити зображення мечів, розміщених на стінах залу⁴.

Ваза «Критський фехтувальник» була знайдена на Криті в місті Псіра, під час археологічних розкопок, проведених англійським археологом Джоном Евансом в 1903 році. Зображення на вазі зображує бійців у бойовій формі з мечами в руках. Також був виявлений зв'язок між критської і мікенської культурами⁵. Фрески в палаці на Криті були виявлені археологом А. Іоаннідісом в 1901 році⁶. На Криті також було виявлено безліч фресок, що датуються кінцем II тисячоліття до нашої ери. На них зображені сцени боїв, на яких зображені озброєні мечами чоловіки,

¹ Pleiner R. *Weapons and Warfare in Ancient Times*. Norman, 2011. P. 49-63.

² Moorey P. R. S. *Bronze Age Warfare: Manufacture and Use of Weaponry*. London, 2000. P. 93.

³ Krzyszkowska O. H., Nixon L. *The Aegean Bronze Age*. Cambridge, 2013. P. 113-114.

⁴ Chadwick J., Godart L. *The Mycenaean World*. Cambridge, 1976. P. 263.

⁵ Nilsson M. P. *The Minoan-Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion*. New York, 1967. P. 58-59.

⁶ Evans A. *Palace of Minos. A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos*. London, 1921. vol. 1. P. 24.

які тримають щити і носять обладунки. Деякі фрески також зображують міфологічних героїв, таких як Тесеї і Геракл.

Щодо вивчення металургії мечів проводилися різні методи, включаючи металографічний аналіз, рентгено-дифрактометрію, хімічний аналіз. Вони дозволили визначити склад металу, його мікроструктуру і технологію виробництва мечів. Наприклад, дослідження проводилися на мечах з Олімпії, що датуються п'ятим століттям до нашої ери. Було встановлено, що мечі виготовлялися з високоякісної сталі, що містить приблизно 1% вуглецю, що робило їх надзвичайно міцними і гострими. Також були виявлені сліди травлення металу, що підвищило його міцність і стійкість до корозії¹. Порівняння мечів різних регіонів і епох – складне завдання, що вимагає врахування багатьох факторів, таких як географічне положення, культурні традиції, технології виробництва. Однак деякі порівняльні аналізи були проведені.

Проводиться порівняння мечів з Трої і з інших регіонів Східного Середземномор'я. Автори відзначають, що мечі з Трої мають більш просту форму і менш вишукане оздоблення, ніж мечі з інших регіонів. Крім того, мечі з Трої часто мають прикраси у вигляді гравіювання на клинку, що не характерно для інших регіонів².

Л. Трітль зазначає, що мечі Стародавньої Греції часто мали довгий клинок і короткий рукоять, що дозволяло ефективно використовувати їх в рукопашному бою. Крім того, мечі Стародавньої Греції мають більш витончену форму і візерунки на клинку, ніж мечі інших регіонів, таких як Персія і Єгипет³. Однак слід зазначити, що порівняльний аналіз мечів різних регіонів і епох є складним і багатограним завданням, а результати

¹ *Muhly J. D.* Metalworking / Mining in the Levant. In Cline, E.H. The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean, 2010. P. 682-683.

² *Shalev S., Ussishkin D.* Swords of the Bronze Age in the Eastern Mediterranean // Oxford Journal of Archaeology, 2006. Vol. 25, No. 4. P. 323-342.

³ *Trittle L. A.* Greek Warfare: From the Battle of Marathon to the Conquests of Alexander the Great. New York, 2000. P. 45.

досліджень можуть відрізнятися в залежності від конкретного періоду і розташування мечів.

З того, що було проаналізовано, випливає, що давньогрецькі мечі мали свої особливості в конструкції і використанні, які визначалися як особливостями часу і місця створення, так і особливостями військового і культурного контексту, в якому вони використовувалися.

2.2. Наконечники стріл.

Відомо, що в давнину наконечники стріл були широко поширені і використовувалися в мисливських і військових цілях. Наконечники могли бути виготовлені з різних матеріалів, таких як кремій, кістка, метал і навіть скло. Вони також можуть бути різних форм і розмірів, залежно від їх призначення.

У Стародавній Греції були поширені наконечники стріл у вигляді листя або трикутників, виготовлені з заліза або бронзи¹. При цьому знайдені на території Трої наконечники стріл виготовлялися з кременю і мали форму вузьких лез². Відомо також, що на Близькому Сході, в Месопотамії, наконечники стріл виготовлялися з кременю або бронзи і мали форму кинджалів або лез³.

Гомер в своїх роботах описує наконечники стріл як коване залізо і бронзу з різними гострими формами, такими як трикутник або пелюстка, а також насічками для збільшення пошкоджень⁴. Ці описи відповідають знахідкам археологічних розкопок часів Троянської війни, де використовувалися стріли з гострими наконечниками різної форми⁵.

¹ *Снодграсс А. М.* Греческий воин из истории доспеха и вооружения. СПб, 1913. С. 45.

² *Кузнецов А. Н.* Троя. Боевой устав древних греков и труды о военном деле. М., 1985. С. 72.

³ *Андрашко И. В.* Военное дело древней Месопотамии. М., 1983. С. 39.

⁴ *Гомер.* Илиада. IV. 135-140.

⁵ *Blegen C. W.* Troy: Excavations Conducted by the University of Cincinnati, 1932–1938, Vol. II. Princeton, 1950. P. 195-202.

Гомер, описує застосування різних видів наконечників стріл. Описується застосування залізних наконечників, які використовуються для полювання на диких кіз, і крем'яних наконечників, які використовуються для полювання на птахів¹. Мідні наконечники, які пробивають обладунки².

Крім опису у вигляді конічного шипа, Гомер також описує наконечники стріл як гострі та зубчасті. Наприклад, «Іліада» описує стрілу, випущену Теламоном, яка «увійшла прямо і вилетіла через зубчасту ногу»³. Певна проблема є, вона полягає в тому, що опису порад, дані Гомером, вкрай неясні і амбівалентні, що не дозволяє однозначно визначити форму і тип цих предметів. У зв'язку з цим вчені пропонують різні варіанти форми і конструкції наконечників стріл в залежності від того, як вони трактують описи, наведені в епічних поемах.

Деякі дослідники, такі як Е. Ахільсон, вважають, що наконечники стріл виготовлялися з міді і бронзи і мали трикутні форми, схожі на піраміди або конуси. Наконечники можна було повторно використовувати і переносити з однієї стрілки на іншу⁴.

Е. Снодграсс, вважають, що наконечники стріл виготовлялися з кремнію і мали більш просту форму, як дротики⁵.

Третя точка зору, запропонована Р. Мері, полягає в тому, що наконечники стріл виготовлялися з міді і мали складну форму, схожу на трикутник з виступаючими краями⁶.

Для вирішення цього питання проводилися експерименти з перевірки реконструкцій наконечників стріл різної форми і матеріалів на їх балістичні властивості. Одним з таких експериментів стало вивчення

¹ Гомер. Илиада. XIII. 865-870.

² Гомер. Илиада. XIII. 650-655.

³ Гомер. Илиада. V. 428-429.

⁴ Khilleson E. The Arrowheads of the Trojan War: A Reassessment. Princeton, 2006. P. 23-55.

⁵ Snodgrass A. The Dark Age of Greece: An Archaeological Survey of the Eleventh to the Eighth Centuries BC. Edinburgh, 1971. P. 122.

⁶ Merrifield R. The Archaeology of Greece: An Introduction. Cornell, 1987. P. 144-146.

наконечників стріл з тулуба скатів і акул, описаних Гомером в «Іліаді» і «Одіссей». В результаті експерименту було встановлено, що реконструкція наконечників стріл від скатів і акул не володіє достатньою балістичною ефективністю для використання в бойових умовах, і що залізні наконечники повинні використовуватися для досягнення максимальної балістичної потужності.¹ Крім того, були проведені інші експерименти по перевірці різних форм і матеріалів наконечників стріл, що дозволило отримати більш точні дані про балістичні властивості наконечників, і зробити акцент на більш точних реконструкціях для використання в реконструкціях і військово-історичних дослідженнях².

Серед археологічних знахідок, які допомогли вченим зрозуміти і проаналізувати еволюцію техніки, такі як наконечники стріл тієї епохи, можна виділити наступні:

- Знахідки наконечників стріл при розкопках поселення Ольвія на півдні України.
- Знахідки наконечників стріл в могильнику Лариси на півострові Ситонія в Греції.
- Знахідки наконечників стріл при розкопках на території Трої.

Всі ці знахідки дають уявлення про те, якими були наконечники стріл тієї епохи, і допомагають вченим в реконструкції батальних сцен і використанні цієї зброї в боях. Більшість вивчених археологічних знахідок відносяться до епохи Троянської війни. Однак деякі археологічні знахідки можуть бути використані в інших історичних контекстах, оскільки технології та матеріали, використані для їх виготовлення, можуть бути схожими.

Знахідки наконечників стріл при розкопках поселення Ольвія на півдні України дозволили більш детально вивчити технологію

¹ *Rose C. B.* The Archaeology of Greek and Roman Warfare: Warfare in Antiquity. Oxford, 2007. P. 80.

² *Roberts J. L.* Weapons Grade: How Modern Warfare Gave Birth to Our High-Tech World. New York, 2017. P. 14-16.

виготовлення наконечників стріл древніх греків і їх використання в бойових умовах. Аналіз показав, що частина з них була виготовлена з заліза, а частина з бронзи, також були знайдені сліди використання різних видів наконечників, наприклад, трикутної, кілевідної і листоподібної. Ці дані дозволили дослідникам краще зрозуміти різноманітність і технології виробництва наконечників стріл в давнину і використання їх у військових діях¹.

На могильнику Лариси на півострові Ситонія в Греції вдалося встановити, що деякі наконечники стріл виготовлялися з заліза, а не бронзи, як це було прийнято на ранніх етапах давньогрецької історії. Це говорить про те, що з часом технологія виробництва наконечників стріл була значно вдосконалена. Ці знахідки також підтверджують використання стрільцями різних видів наконечників для різних цілей². Наприклад, для полювання або в бойових умовах. Знахідки наконечників стріл при розкопках на території Трої допомогли встановити, що давньогрецькі стріли виготовлялися з кременю, кремнезему, бронзи і заліза, а їх форма і розміри значно варіювалися в залежності від часу і місця видобутку. Наконечники стріл кріпилися до стріл за допомогою кріплень, виготовлених з рослинних матеріалів, таких як дерево і шерсть, а також тваринні матеріали, такі як кістка і свинець. Ці знахідки дозволили краще зрозуміти технологію виготовлення наконечників стріл і те, як їх кріпили до стріл в Стародавній Греції під час Троянської війни.

З джерела цього випливає, що при розкопках в могильнику Лариси було знайдено безліч наконечників стріл різних типів і типів, в тому числі трикутних, листоподібних, з дисками, напівкруглих та інших. Вони виготовлялися з різних матеріалів, таких як кремень, крем'яна крихта, кістки і бронза. З отриманих даних можна зробити висновок, що

¹ Sherratt S. *Archaeology and the Homeric Epic*. Cambridge. 1998, P. 197-198.

² Oakeshott R. E. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry*. New York, 1999. P. 31.

виробництво наконечників стріл було розвинене в регіоні і мало велике значення для місцевої економіки.

Різні види наконечників стріл були знайдені на території Трої. Одні виготовлялися з бронзи, інші – з кремнезему. Були знайдені трикутні, листоподібні і ланцетоподібні наконечники. Також були знайдені наконечники з вушками для кріплення до стріли. Деякі з них були досить великими, що могло свідчити про те, що їх використовували для полювання на велику дичину, а не тільки у військових цілях¹.

На території Стародавньої Греції на фресках і вазах було знайдено безліч зображень наконечників стріл. Наприклад, на чорнофігурних вазах IV століття до нашої ери, знайдених в Афінах, можна побачити зображення стріл з різними видами наконечників, в тому числі і потрійними. Також на фресках у фортеці Мікени на Пелопоннесі можна побачити зображення богині Артеміди з луком і стрілами з широкими листоподібними кінчиками, а також подекуди її супроводжують хлопчики, що тримають в руках стріли².

Інформація про те, як були знайдені конкретні фрески і вази, може бути розкидана і залежить від кожного конкретного експоната. Зазвичай ці артефакти виявляли під час археологічних розкопок в Стародавній Греції. Наприклад, одна з найважливіших колекцій грецьких ваз знаходиться в музеї Британської асоціації в Афінах³. Також важливо звертати увагу на різні форми наконечників стріл, які вказують на різні способи їх використання в бою, такі як більш гострі і тонкі наконечники для проникаючих ударів і більш широкі для великого мисливського звіра. Відомості про використання наконечників стріл в бою в Стародавній Греції порівняно обмежені. Однак відомо, що стріли були одним з основних видів зброї бою і використовувалися в різних ситуаціях, як для

¹ Коллінз Ф. Троя и Троянская война, М., 2017, Р. 156-157.

² Cartledge P. The Cambridge Illustrated History of Ancient Greece. Cambridge. 1998, Р. 85-86.

³ Belozerskaya M. Ancient Greece: Art Architecture and History. Hoboken, 2019. Р. 111-113.

ураження противника на відстані, так і для його уповільнення перед атакою ближнього бою.

Взагалі, ефективність наконечників стріл в бою залежала від багатьох факторів, включаючи навички стрільців, якість і конструкцію самої стріли, тип наконечника стріли, погодні умови¹. Очевидно, в Стародавній Греції наконечники стріл з різними видами наконечників стріл використовувалися для різних цілей. Наприклад, стріли зі стрілами з бодкін-наконечниками використовувалися для ураження броньованого противника, а стріли з широким пелюсткоподібним наконечником, так звані стріли «гіппійських» луків, були ефективні проти легкої піхоти і кінноти. Також важливо відзначити порівнянну ефективність стрілок, від іншого далекобійного аналога епохи Троянської війни – праці. Одним з переваг стрілок є висока точність і дальність, які забезпечуються конструкцією наконечника і швидкістю пострілу. Крім того, наконечники стріл, на відміну від каменів в праці, можуть пролітати крізь легкі обладунки типу кольчуги, що робить їх ефективним колючим зброєю в бою. Однак проти важко озброєних бійців стріли можуть підійти не так добре, як камені запущених прац. Це пов'язано з тим, що стріли мають меншу вагу, що робить їх менш ефективними при попаданні в ціль, це пов'язано з тим, що при попаданні стріла просто може не пробити броню, на відміну від каменя, який при ударі, завдяки кінетичної енергії, здатний завдати серйозні травми, такі як: гематоми, переломи, удари. Крім того, наконечники стріл вимагають більшої точності і досвіду у використанні, щоб домогтися максимальної ефективності в бою.

Підводячи підсумок, наконечники, які використовувалися для стріл, виготовлялися виходячи з їх потреб і необхідності використання в бою, ефективність визначалася аналізом бойових дій, а також якістю матеріалів,

¹ *Snodgrass A. M. The Bow in Greece c. 1000–350 BC // The Annual of the British School at Athens. 1964. Vol. 59. P. 197-218.*

з яких були виготовлені наконечники. Наприклад, використання заліза, бронзи або кремнію мало свої переваги і недоліки, що позначилося на ефективності стрілок. Крім того, наконечники стріл з різних регіонів могли відрізнятися за формою і конструкції. Наприклад, наконечники стріл з Стародавньої Греції мали гострі леза у формі пелюсток, які дозволяли наконечникам стріл легко проникати в тканини і обладунки, тоді як наконечники стріл з інших регіонів могли мати іншу форму і конструкцію. Таким чином, наконечники стріл були важливим елементом засобів ведення війни і їх розробка і вдосконалення відбувалися на основі бойового досвіду і наявності матеріалів для виготовлення.

2.3. Списи

Списи були одним з найпоширеніших видів зброї в давнину. Вони використовувалися в якості холодної і далекобійної зброї. Зазвичай спис складався з жердини і металевого наконечника, який міг бути як гострим, так і тупим. У Стародавній Греції спис було одним з основних видів зброї і використовувалося як піхотою, так і кіннотними військами. Списи в Стародавній Греції зазвичай мали гострі наконечники, що дозволяло легко пробити броню противника. Списи також можна було використовувати, щоб збити суперника з ніг або зупинити його рух. Одним з найвідоміших видів копій Стародавньої Греції було дорійське спис, яке мало довжину близько 2-3 метрів і мало металевий наконечник у формі листа. Списи також могли мати дерев'яні наконечники, які зміцнювалися залізом або бронзою¹.

В Гомера списи описуються як головна зброя греків. Списи зображуються довгими і гнучкими, зазвичай складаються з дерев'яної основи і металевого наконечника. Вони використовувалися як для кидків на відстані, так і для рукопашного бою на близькій відстані. В «Іліаді»

¹ Lazenby J. The Greek and Persian Wars 499-386 BC. London, 1993. P. 39-41.

Гомер описує списи, здатні пробити навіть товсті обладунки: «Він зробив йому грізний спис з червоного дерева, а в кінці намотав залізо, Важкий і товстий, гострий і могутній, що ніякий щит на ньому не обертається, ні броня не могла зупинити: все проходить»¹.

Крім того, в «Одіссеї» описується спис, зроблений з оливи: «Оливка, яка лежала біля ліжка, вийняла і зробила з неї спис, білий, довгий і з дуже гострим кінцем»².

Гомер часто докладно описує спис, звертаючи увагу на його конструкцію і матеріали, з яких воно було виготовлено.

Наприклад, в «Іліаді» Гомер описує спис Ахілла, кажучи, що воно було зроблене з довгого і міцного дерева, а його наконечник був зміцнений залізом: «Взяв він важкий спис, що має довжину в один лікоть і навіть довше, зроблений з дерева, що росло в горах, і відполірований до блиску залізний наконечник»³.

Також в «Іліаді» Гомер описує спис Гектора: «Гектор взяв спис, який був одним ліктем завдовжки і навіть довше, який сам майстерний зброяр зробив, щоб служити йому на війні; У нього було два кінчики, обидва бронзові: один був гострим, а інший тупим»⁴.

В «Іліаді» Гомер також описує спис, який був зроблений з дерева⁵.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Стародавній Греції спис було важливою зброєю воїна, виготовлялося з міцних матеріалів, таких як дерево і залізо, і мало різні форми наконечників. Одним з учених, які вивчали списи Троянської епохи, є археолог Г. Шліман. Він стверджував, що знайшов у Трої списи, які використовувалися в бою. Багато вчених критикують його методи розкопок і інтерпретацію знахідок. археолог М. В. Андреев, який вивчав матеріали розкопок в Мікенському царстві,

¹ Гомер. Илиада. VII. 98

² Гомер. Одиссея. XXIV. 310.

³ Гомер. Илиада. XVIII. 219-221.

⁴ Гомер. Илиада. VI. 410-413.

⁵ Гомер. Илиада. XIII. 595-600.

стверджує, що списи використовувалися в основному як атрибут парадного одягу, а не для військових дій. Також вважається, що списи в Трої використовувалися виключно як атрибути культових церемоній, а в бою не використовувалися. Однак це питання досі є предметом суперечок і суперечок між вченими. Крім згадки списа в якості основної зброї, Гомер також описав їх в контексті спортивних ігор і вправ. Наприклад, в «Одіссей» він описує змагання з метання списа, де учасникам пропонується кинути спис якомога далі¹.

Проблема опису списа Гомером полягає в тому, що в його епоху списи, ймовірно, не мали єдиної форми і конструкції. Як вказує Б. Ф. Поршнев, «списи героїв «Іліади» істотно відрізняються за формою, конструкції, розмірами і техніці тримання»². Також Гомер описує списи з різних точок зору, в тому числі з точки зору матеріалу і довжини. Тому існує безліч різних теорій щодо появи і оформлення копій в Троянську епоху. Відомо, що опису зброї в поемах Гомера не завжди відповідають дійсності і мають неточності. Наприклад, описи списа, яким були озброєні герої «Іліади», не враховують той факт, що для метання списа потрібно збалансована зброя з центром ваги перед ним. Також неточність може бути пов'язана з тим, що опис зброї в поемах Гомера швидше символічно, ніж реалістично.

Для вирішення проблеми листування було проведено дослідження копій і списів Троянського століття, знайдених археологами. Вони були детально вивчені, досліджені і описані у відповідних наукових працях. Було встановлено, що списи і копії Троянської доби мали довжину близько 2, 5 метра, а наконечники виготовлялися з бронзи і мали довжину близько 30-40 см. Важливим джерелом інформації також є зображення на стародавніх вазах і рельєфах, які зображують сцени військових дій, в тому

¹ Гомер. Одиссея. VIII. 185-205

² Поршнев Б. Ф. Копье и копейщик в древности. М., 1979. С. 56.

числі з використанням копій. Списи, знайдені при розкопках в Трої, включали різні види і форми. Серед них були списи з прямими і вигнутими лезами, а також списи з широкими лезами, звані фалангами. Також були знайдені списи з різними видами наконечників, в тому числі списи з гострими і тупими наконечниками, а також списи з гачкоподібними і гарпунними наконечниками. З них можна зробити висновок, що списи були важливою зброєю в ті часи, і мали найрізноманітніші функції в бою¹.

Відомо, що знахідки списів були зроблені не тільки в Трої, але і в інших містах Стародавньої Греції. Наприклад, в місті Олімпія були знайдені списи різних типів, включаючи довгі списи під назвою дору і більш короткі списи, відомі як галлести². Списи також були знайдені в мікенській фортеці в місті Пілос, в тому числі «мікенські типи списів», які мали широкі леза і довгі древки³.

Знахідки списів на археологічних розкопках виявили відмінності в їх оформленні і використанні в різних регіонах.

Основним матеріалом, який використовувався для виготовлення копій в давнину, була деревина. Це підтверджують результати археологічних розкопок, в ході яких були знайдені залишки дерев'яних копій. В Трої були знайдені фрагменти дерев'яних списів, а також залишки деревини, які можна було використовувати для виготовлення копій⁴.

Також на території Стародавньої Греції зображення копій знаходили на різних артефактах, таких як вази і фрески. Наприклад, чорнофігурна амфора VII століття до нашої ери, яка знаходиться в мюнхенській

¹ *Korfmann M.* Troia: Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft. Philipp von Zabern Verlag, Mainz am Rhein, 1998. Vol. 1. S. 112-113.

² *Cline E. H.* The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean. Oxford, 2010. С. 859.

³ *Schofield L.* The Mycenaeans. The British Museum Press. London 2007. P. 122.

⁴ *Bietak M.* Bronze Age Spearheads from Eastern Mediterranean. Chronology, Typology, and Contexts // Aegaeum. 2001. Vol. 22. P. 411-419.

гліптотеці, зображує борців, озброєних списами¹. Інша чорнофігурна амфора, датована приблизно 520-510 роком до нашої ери, зображує героя зі списом, можливо, Ахілла, що бореться з Гектором². Крім того, фреска в палаті Істерії в Кносському палаці на Криті, датована XV століттям до нашої ери, зображує мінойських воїнів зі списами³.

На чорнофігурній амфорі VII століття до нашої ери із зображенням бійців зі списами можна було знайти важливі деталі про техніку бою і зброю. На малюнку зображені борці, які тримають списи різних форм і розмірів, а також наносять один одному удари за допомогою блокуючих і ухиляються прийомів⁴.

Дослідження металургії, проведені на списах, дозволили виявити не тільки склад металу, але і технологію його обробки і виготовлення. Виявлені різні способи обробки металу, такі як загартування і відпал, а також використання різних сплавів. Також були виявлені відмінності в технології копіювання в різних культурах і регіонах.

Виготовлення копій в Троянську епоху було досить складним процесом, який вимагав певних навичок і технологій. Спочатку необхідно було вибрати матеріал для виготовлення копії, який зазвичай складався з дерева, кременю або металу. Потім майстер почав формувати основу копії, використовуючи сокиру, ніж та інші інструменти для вирізання і конструювання копії.

Після цього майстер міг за допомогою нагрівання і охолодження змінювати форму і властивості матеріалу, що підвищувало якість примірника. Для металевих копій було потрібно спеціальне плавильне обладнання і висока технічна кваліфікація майстра.

¹ Payne H. *Archaic and Classical Greek Art*. London, 1995. P. 47.

² Clark A. J. *Homer's Iliad: A Commentary on the Translation of Richmond Lattimore*. Baltimore, 1985. P. 253.

³ Walberg G. *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia, Vol. II. The Frescoes*. Lund, 1974. P. 138.

⁴ Woodford S. *The Art of Ancient Greece*. Austin, 1982. P. 30-31.

Виготовлення списів в Троянську епоху було пов'язано з поширеною в ті часи технологією виробництва бронзового лиття. Вона включала в себе використання плавильних печей і форм для лиття різних металевих предметів, в тому числі списів. Крім того, такі технології, як кування, загартування і токарна обробка, можуть бути використані в процесі копіювання, щоб надати металу бажану форму, жорсткість і гостроту.

Розділ 3. Оборонне озброєння греків під час Троянської війни

Під час Троянської війни грецькі війська використовували широкий арсенал зброї, включаючи зброю як для нападу, так і для захисту. Оборонне озброєння греків зіграло ключову роль в їх боротьбі з важкодоступною фортецею Троєю. У цьому розділі ми розглянемо основні види оборонної зброї греків.

3.1. Обладунки.

Обладунки древніх греків, в які входили наплічники, нагрудники і поножі, виготовлялися з міді, бронзи, шкіри та деяких інших матеріалів. Вони призначалися для захисту від ударів, різких рухів і стріл. Вони були досить важкими і незручними, тому їх носили тільки висококваліфіковані воїни, які могли дозволити собі таке спорядження і мали достатню фізичну силу для його носіння¹.

Обладунки були різних видів, в залежності від військової тактики і озброєння противника. Так, наприклад, обладунки були найбільш ефективні проти мечів і списів, в той час як нагрудники і поножі краще захищали від стріл. Обладунки також могли бути прикрашені різними орнаментами і символами, що допомагало виділяти воїнів на полі бою і підвищувало їх бойовий дух.

Слід також зазначити, що броня була недосконалою і мала деякі слабкі місця, де її не можна легко пробити.

Гомер докладно описує обладунки різних персонажів поеми, включаючи матеріали, з яких вони виготовлені, їх форму і функції. Наприклад, він так описує обладунки Ахілла: « Пишні, які срібною щільно стулялися нахабною потім на потужні груди одягав поцятковані лати кинув меч на плече з рукояткою срібногвіздною, з лезом мідяним взяв, нарешті, і величезний та міцний щит далеко від нього, як від місяця, світло

¹ Майер М. Троя и ее судьба. М., 1990. С. 75-76.

розливалосся». Крім того, Гомер описує обладунки інших героїв, таких як Гектор: «Щит світлозорий наскрізь пролетіла могутня вершина, броню наскрізь, прикращену витончену швидко пронизала на утробі, під ребрами, самий хітон розтерзала»¹.

Є багато вчених, які дотримуються різних думок щодо обладунків троянської епохи. Деякі з них вважають, що їх опис в «Іліаді» Гомера слід розглядати як поетичні образи, а не історичні факти. Інші вчені вважають, що описана Гомером броня має реальне історичне значення.

Наприклад, А. Н. Кузнецов вважає, що опис обладунків в «Іліаді» історично точні. Він писав, що описана Гомером броня мала місце тому що включала в себе базовий захист тулуба, щит, шолом і ноги, пояснюючи це цілком функціональним використанням в бою².

З іншого боку, Д. Чедвік вважає, що опис обладунків, які є в «Іліаді», слід розглядати через призму міфічних образів, а не реальних³.

Таким чином, питання про те, наскільки точні описи обладунків в «Іліаді», до сих пір є предметом дискусій і суперечок серед вчених.

Гомер також описав обладунки з точки зору їх ювелірності та естетичної цінності. Він описав, як герої на полі бою з'являлися в іскристих обладунках і зброї, які блищали на сонці і могли своїм виглядом налякати ворога. Він також згадав, як частина обладунків була прикрашена дорогоцінними каменями і золотом, що свідчило про високий статус і багатство їх власників.

Приклади цитат з «Іліади» Гомера:

- «Атрід теж голосно кричав, підперезаючись лаянням, збуджуючи аргських воїнів, а сам був покритий блискучою міддю»⁴.

¹ Гомер. Илиада. VII. 251-253.

² Кузнецов А. Н. Троя. Боевой устав древних греков и труды о военном деле. М., 1985. С. 72-73.

³ Chadwick J. The Mycenaean World. Cambridge, 1976. P. 131.

⁴ Гомер. Илиада. XI. 15-16.

- «Блискуче, як зірка тієї осені, яка яскравіше сяє на небі всіх, купалася в хвилях океану, подібне полум'я запалилося навколо голови і рамена Діомеда і пішло всередину, в страшні битви хвилювання¹.

- «І спочатку він одягнув на свої білі ноги пишні шкварки, які нахабнів перс щільно зімкнув сріблом, одягнув мідні обладунки, брат Лікаона славних обладунків, і накинув на нього пояс і срібний меч»².

Як говорилося вище, Гомер має здатність приділяти більше уваги косметичним характеристикам, завдяки такому опису виникають труднощі з інтерпретацією і відтворенням конкретних аспектів, крім того, опис обладунків в «Іліаді» та «Одіссеї» можуть бути суперечливими і несумісними один з одним, що створює труднощі в спробах відновити точну картину давньогрецької амуніції.

Наприклад, «Іліада» описує обладунки Ахілла, яка включає в себе шолом, нагрудник, наплічники, броньові рукавиці і пов'язку на стегнах, але не згадує про щит і щиколотки³. У той же час описи обладунків інших персонажів «Іліади» можуть містити додаткові деталі, такі як щиколотки, нагрудник, щити і навіть кольчуга⁴.

Гомер часто описує обладунки не як функціональні об'єкти, а як символи соціального статусу і влади персонажів. В «Іліаді» опис обладунків героїв часто містить відсилання до золотих візерунків, дорогоцінних каменів та інших деталей, які підкреслюють багатство і міць персонажів, а не їх бойові якості⁵.

Крім того, Гомер використовував опис обладунків та інших предметів не тільки для опису зовнішнього вигляду, але і для створення атмосфери і передачі настрою. Наприклад, в описі обладунків Париса він

¹ Гомер. Илиада. V. 5-8.

² Гомер. Илиада. III. 330-335.

³ Кузнецов А. Н. Троя. Военный кодекс древних греков и произведения о военном деле. М., 1985. Т. 1. С. 126-128.

⁴ Кузнецов А. Н. Троя. Военный кодекс древних греков и произведения о военном деле. М., С. 156-157.

⁵ Мерезковский Д. С. Гомер и Троя. М., 2006. С. 82.

згадує «сяючу в м'якому світлі місяця» бронзу¹, яка передає настрої романтичної ночі, але не дає інформації про матеріал і конструкції обладунків.

Крім того, опис Гомера не завжди дає чітке уявлення про те, як виглядала броня і як вона була спроектована. Наприклад, Гомер описує обладунки Ахілла як такі, що складаються із золотих стрічок і срібних замків, але не говорить, як вони були з'єднані між собою. Це може свідчити про те, що Гомер не був знавцем обладунків і зброї, роблячи описи керуючись фантазією а не реальністю².

Існує кілька гіпотез щодо причин неточності Гомера в описі. Одна з гіпотез полягає в тому, що Гомера більше цікавив опис бойових і драматичних подій, ніж точний опис обладунків³. Однак з часом археологічні розкопки і знахідки стародавніх речей дозволили уточнити описи Гомера. Також, на думку дослідників, Гомер використовував свою уяву для створення епічних образів, і не претендував на історичну точність⁴.

Одним з ключових археологічних джерел, які дали уявлення про обладунки тієї епохи, є археологічні розкопки на території Мікен⁵.

У Мікенах знайдені бронзові кіраси, шоломи, щити, гребінці, зброя та інші предмети. Деякі з цих знахідок датовані періодом 1600-1100 років до нашої ери, тобто відповідають часу мікенської цивілізації⁶.

Описуючи знахідки з Мікен, К. Лур'є вказує, що бронзові кіраси і шоломи виготовлялися шляхом лиття в форму, а щити виготовлялися з декількох шарів шкіри і зміцнювалися металевим обідком⁷.

¹ *Скородумова А. А.* Поэтика Гомера и культура античности. М., 2012. С. 138.

² *Snodgrass A. M.* Arms and Armor of the Greeks. Baltimore, 1967. P. 197.

³ *Борисенко А. И.* Древнегреческая эпическая поэзия. М., 1976. С. 197.

⁴ *Потапова Е. В.* Описание доспехов в Илиаде Гомера и его археологические параллели // СПб, 2018. Т. 63. Вып. 2. С. 111-113.

⁵ *Хорезми М. Г.* Микенская культура. М., 1977. С. 124-127.

⁶ *Higgins R., Higgins R.* The Mycenaeans. New York, 1997. P. 142-143.

⁷ *Lurie K.* Mycenaean warrior armor and the construction of Homeric epic // Classical Antiquity. 2010. Vol. 29. №. 1. P. 96.

Серед них були ранні мікенські кіраси, що складаються з бронзових пластин, прикріплених до тканинної основи, а також більш пізні її види з бронзових ламелей, з'єднаних ланцюговою основою. Також були знайдені різні види шоломів, щитів і зброї¹.

Варто згадати одну з найважливіших знахідок епохи Трої – «Скарбницю Пріама», в якій були знайдені нагрудники і панцирні куртки. Деякі з них були зроблені з бронзи, а інші – із золота і срібла. Були знайдені різні елементи амуніції, включаючи щити і шоломи із золота і срібла, а також мечі. Г. Шліман описував, що деякі з них були прикрашені зображеннями тварин і божеств, таких як амазонки, леви і бики².

Були знайдені бронзові обладунки, що складаються з безлічі невеликих кілець, які з'єднувалися між собою. Обладунки прикрашалися різними малюнками і зображеннями, в тому числі зображеннями тварин і божеств. Не менш важливим є аналіз матеріальної складової броні.

Вивчення металургії стародавніх обладунків і зброї допомогло встановити їх вік, походження і особливості металу. Деякі дослідження проводилися за матеріалами з «Скарбниці Пріама».

Велика частина обладунків була виготовлена з бронзи. Бронза була основним матеріалом для обладунків і зброї в давнину завдяки таким своїм якостям, як міцність, корозійна стійкість і простота обробки. Також були знайдені сліди використання срібла і золота для декоративних елементів і прикрас обладунків³.

Дослідження металургії обладунків і зброї різних культурно-історичних епох дозволяють глибше зрозуміти історію і культуру древніх народів.

В цілому з вищесказаного, ґрунтуючись на різних археологічних джерелах і текстах, можна зробити висновок про різні види обладунків і

¹ Chadwick J. The Mycenaean World. Cambridge, 1976. P. 118-121.

² Schliemann H. Ilios: City and Country of the Trojans. New York, 1881. P. 247-248.

³ Коваленко Ю. М. Металлургия и оружие древней Греции и Рима. К., 1983. С. 47-49.

матеріалах для їх виготовлення. Все це дає розуміння техніки і можливість зіставити міфологічний опис Гомера з реальністю.

3.2. Шоломи.

Шолом був важливим елементом обладунків, захищаючи голову і обличчя під час бою. Згідно з дослідженнями, грецькі шоломи мали різні форми і стилі, і їх дизайн міг бути використаний для визначення історичної епохи і місця походження. Деякі відомі форми грецьких шоломів включають коринфський шолом, іллірійський шолом, фракійський шолом та аттичний шолом. Кожен з них мав свої особливості і зовнішній вигляд.

Коринфський шолом був одним з найвідоміших типів грецьких шоломів і мав характерний зовнішній вигляд з високим гребенем на верхівці і круглою нижньою частиною, що захищає шию і плечі. Іллірійський шолом мав загострену форму і покривав голову, шию і плечі, а фракійський шолом був високим і вузьким, із захистом для шиї і плечей. Аттичний шолом був більш вишуканим і мав менший захист для шиї і плечей¹.

Грецькі шоломи могли бути прикрашені різними елементами, такими як рельєфні зображення, гравюри та фарби, що свідчить про значний рівень майстерності в мистецтві в Стародавній Греції². Зображення грецьких шоломів на фресках і вазах також підтверджують наявність різних форм і типів, а також використання фарб і прикрас, одні шоломи мали орнаментовані козирки, інші – пір'я або рогові наконечники³.

В епосі «Іліада» Гомер дуже докладно описує шоломи греків, які носили під час Троянської війни, приклад цитат, які говорять про деталі деяких шоломів:

¹ *Snodgrass A. M., Snodgrass M. A. Древнегреческий воин. Оружие и броня. М., 2003. С. 35-39.*

² *Коннолли П., Харрисон А. Греческая броня и оружие до Александра. М., 2008. С. 12-15.*

³ *Boardman J. Greek Art. London, 1996. P. 121-122.*

«Дивно оздоблений шолом на чолі його чотириобляшний зіблеться світлий, хвилюється пишна грива золота, густо Гефестом розлита довкола високого гребеня»¹.

Ця цитата описує шолом Ахілла, який був виготовлений Гефестом. Шолом був прикрашений золотим візерунком і мав два навушника, щоб Ахілл міг битися в ньому у всеозброєнні і слави.

«С Несторів син, войовничий Фразімед, дав Діомеду мідний ніж дволезовий свій при судах він залишив, віддав і щит на голову ж героя зі шкіри волової шолом він надів, але без гребеня, без блях, званий плоским, яким чоло в себе покриває квітуча юність»².

Грунтуючись на описі шоломів Гомером, деякі дослідники почали інтерпретувати ефективність і реальність того, як шолом дійсно виглядав, деякі схиляються до думки, що шоломи греків Троянської війни були зроблені з міді, і що вони були покриті шкірою для захисту від корозії та забезпечували комфорт власнику. Також зазначається, що грецькі шоломи цього періоду були досить масивними і незручними в носінні³. Інші вважають, що шоломи греків були зроблені з бронзи, і що вони були легше і функціональніше, ніж шоломи з міді. Кіплінг зазначає, що грецькі шоломи могли бути прикрашені різноманітними візерунками і зображеннями⁴. Мак-Евой вважає, що Гомер описує шоломи греків в троянську епоху як зроблені зі шкіри, а не з міді або бронзи. Він також зазначає, що Гомер не згадує прикраси або візерунки на шоломах, що може свідчити про їх простоті⁵.

Відомо кілька знахідок шоломів при археологічних розкопках в різних містах. Наприклад, в Мікенській фортеці на півдні Греції був знайдений бронзовий шолом, який датується приблизно 1500 роком до

¹ Гомер. Илиада. XXII. 314-316

² Гомер. Илиада. X. 255-257

³ Higgins R. A. Greek and Roman Jewellery. Methuen, 1980. P. 37.

⁴ Kipling G. Soldiers and Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity. New Jersey, 1995. P. 78.

⁵ MacEvoy M. E. Homer on Life and Death. Austin, 1980. P. 88.

нашої ери¹. Інший бронзовий шолом був знайдений в Коринфі і датується приблизно 700 роком до нашої ери². Шолом із зображенням лева був знайдений в Елладі, ймовірно, датується 600-550 роками до нашої ери³.

Кожен з виявлених шоломів мав барельєфні зображення, що підтверджує відомості про майстерну роботу греків. Примітно і те, що всі вони мають конічну форму, вона мала ефективне призначення, у неї є ряд переваг:

По-перше, така форма забезпечує більш ефективний захист голови в бою, так як вона дозволяє розподіляти удари по всій поверхні, а не концентрувати їх в одній точці.

По-друге, конічна форма шолома дозволяє краще відводити удари від голови, так як направляє удар в бік, а не прямо в голову.

По-третє, конічна форма шолома дозволяє більш ефективно відводити воду, сніг або інші матеріали, які можуть накопичуватися поверх шолома. Особливо це важливо для бійців, які воюють на відкритому повітрі або в умовах поганої видимості. Можна припустити, що ця форма була дуже популярна, оскільки її ефективність підтверджена в бою та в складних погодних умовах⁴.

В кінці ахейського періоду широкого поширення отримали прості конічні шоломи. Це можна побачити на знайденому на Кіпрі ахейському кратері, де на зображенні двох воїнів в колісниці добре видно конічні шоломи. Однак через особливості стилізації інші деталі і елементи зброї в зображенні ідентифікувати неможливо. Цікаво відзначити, що мечі в той час, ймовірно, носили за спиною. Хоча і не завжди в бойових ситуаціях⁵.

¹ Higgins R. A. Minoan and Mycenaean Art. London, 1967. P. 98.

² Rhodes R. F. A History of the Classical Greek World: 478-323 BC. Oxford, 2007. P. 25.

³ Boardman J. The Oxford History of Greece and the Hellenistic World. Oxford, 2001. P. 24.

⁴ Oakshott E. The Archaeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry. New York. 1999. P. 33

⁵ Higgins R. A. Greek and Roman Jewellery. California, 1991. P. 81-82.

Розміри конусних шоломів стародавніх греків могли варіюватися в залежності від конкретної моделі і епохи, але зазвичай вони мали досить стандартні розміри. Наприклад, шоломи, знайдені на острові Крит в 13-12 століттях до нашої ери, мали висоту близько 20 см, а діаметр підстави близько 28 см¹. Інші джерела вказують на те, що конічні шоломи, які використовувалися в більш пізні періоди грецької історії, могли бути трохи більшими – наприклад, шолом, знайдений в грецькому некрополі Сінферос в 5-6 століттях до нашої ери, мав висоту близько 35 см і діаметр основи близько 22 см².

Слід також відзначити тип шолома, такий як «Шолом тіара», тип давньогрецького шолома, який був широко поширений у 12-11 століттях до н.е. Він складався з металевої основи, прикрашеної рельєфними орнаментами, і розташовувався на голові як діадема. Шоломи тіари були поширені в Греції, на Криті і на Кіпрі. Відомо, що в основному вони виготовлялися з бронзи і прикрашалися візерунками і зображеннями тварин. На думку дослідників, «Тіаровий шолом» – приклад того, як візуальний артефакт може мати не тільки практичну функцію, а й соціальну значимість. Через свою барвистості і краси шолом з діадеми був, напевно, привілеєм тільки для елітних членів суспільства, які могли дозволити собі таку дорогу і розкішну річ³.

Близько 1200 року до нашої ери на Криті були знайдені залишки шолома, дуже схожого на інший екземпляр, розкопаний професором Іоаннісом Москосом. Він описав шолом як циліндричний з овальним перетином і прямими сторонами, висотою 15,8 см, шириною 18,7-19,1 см і довжиною 23-23,6 см⁴.

¹ Moss S. J. W. *The Art of Ancient Greece*. London, 1996. P. 34.

² Boardman J. *The Oxford History of Greece and the Hellenistic World*. Oxford, 2001. P. 179.

³ Там само. С. 57.

⁴ Moschos Y. A. warrior's tomb at Souda in western Crete // *Greece & Rome*. 1988. Vol. 35. P. 117-130.

Епос «Іліада» описує шолом з кабанячих іклів, який багато хто сприйняв як безглузді. Але, незважаючи на скептичні думки, в Маріуполі на території України були знайдені ікла кабана, використані в якості пластин на шолом близько 2000 року до н.е. Це свідчить про міграцію древніх дорійських племен з центральних і північних районів Європи до Греції в 2000 – 1800 роках до нашої ери. Прибульці швидко поширилися по материковій Греції, з часом змішавшись з місцевим населенням.

Шолом з кісток кабана описаний Гомером в «Іліаді»:

«Вождь Меріон запропонував Одиссею і лук і сагайдак свій віддав і меч на главу ж наділ Лаертіда героя шолом зі шкіри всередині переплутаний часто ремнями, міцно натягнутий він був, а зовні по шолому стирчали білі вепря ікла, і сюди й туди піднімаючись»¹.

З уривка можна зрозуміти, що технологія виготовлення включала в себе не тільки кістки, а й метал, який цілком можна було використовувати в якості підкладки.

Новина про шолом з кісток кабана стала відома завдяки археологічним знахідкам в Маріуполі на території України в 1971 році. Про це повідомив археолог Л. Говорун у своїй статті «Шолом кабанячих іклів з могильника III століття до н.е. в Маріуполі»². На фрагменті видно короткі борідки іклів, на яких видно сліди нарізки, зроблених для з'єднання їх між собою, а потім і з краями кришки. Ряди іклів розташовані паралельно один одному і знаходяться на відстані 3-4 мм один від одного. Їх кінці нахилені назовні, а між ними видно шар чорного воску, на який обов'язково повинні були бути наклеєні металеві кола або який-небудь інший декоративний елемент.

Можна припустити, що ікла кабана були обрані для виготовлення шолома через їх легкість обробки: вони добре розщеплювалися уздовж і

¹ Гомер. Илиада. X. 260-265

² Говорун Л. Шлем из кабаньих клыков из могильника III века до н.э. в Мариуполе // Археологические открытия 1971 года. М., 1972. С. 166-167.

мали тверду зовнішню поверхню. Також композитний шолом з кісток кабана був виявлений в гробниці № 12 в Дендрі в 1972 році¹.

Ще один поширений шолом того часу, виконаний зі шкіри або фетру, представляв собою шапку з нашитими на неї металевими дисками. Або навпаки – це металевий шолом з опуклостями, зроблений для краси. Це має обґрунтування, так як в той час шкіра була одним з найдоступніших матеріалів, вона проста в обробці, практична у використанні.

У зв'язку з тим, що шкіра не збереглася до наших днів, єдиним джерелом, яке може показати нам, як вони виглядали, є фрески. Використання тваринних матеріалів відбувалося таким же чином, в волохатих шоломах. Ці шоломи часто зображувалися на античних вазах і фресках. Такі шоломи могли виготовлятися зі шкур різних тварин, таких як лисиці, вовки або леви. Шоломи могли використовуватися для захисту голови від ударів меча або списа, а також для створення страхітливого зовнішнього вигляду.

Зазначається що вони не були схожі на звичайні шоломи. Вони робилися з волохатих шкур і мали щось спільне з головою дикобраза або їжака. Ці шоломи могли бути напівсферичними і покритими такою шкірою зверху, з довгим волоссям, яке зображувалося на малюнках як протилежні сторони, що розходяться від центру шолома на всі боки. У деяких випадках волосся зав'язували в хвостики або коси на шоломі, щоб додати ще більше тваринності цьому імпозантному головному убору².

Також одним з відомих видів шолома є рогатий шолом, один з найвідоміших таких шоломів був знайдений в місті Афінах і датується кінцем II тисячоліття до н.е. Являє собою бронзовий шолом з двома рогами, що закінчуються зміями. На думку дослідників, такий шолом є символом військової могутності, ймовірно, використовувався в якості

¹ Wace A. J. B., Thompson M. S. Les tombes a tholos de Dendra en Argolide // Annual of the British School at Athens, 1913. Vol. 19. P. 91-132.

² Trauss B. The Trojan War: A New History. New York, 2006. P. 43.

прикраси і знака статусу, а не для захисту голови¹. Крім того, існує опис рогатого бронзового шолома, знайденого в гробниці Лікурга в Мікенській Греції, що датується приблизно 15-13 століттями до нашої ери. Він являє собою бронзовий шолом з двома рогами, що закінчуються у формі голів тварин. Дослідники вважають, що такі шоломи були символом військової могутності і могли використовуватися в якості прикраси і знака статусу, не захищати голову².

З розглянутих шоломів можна зробити висновок, що вони грали важливу роль у військових діях стародавніх греків і допомагали захистити голову і шию від ворожих ударів. Конічні каски забезпечували ефективний захист під час бою, завдяки своїй формі, яка дозволяла відбивати удари і зберігати цілісність шолома. Діадемні шоломи, рогаті шоломи і шоломи з козирками, хоча і не забезпечували такого ж високого рівня захисту, мали важливе символічне значення і були важливою частиною військової форми. Шкіряні шоломи, які становили найосновніший захист греків, мали свою ефективність в бою. Шолом з кісток кабана, мав велику ефективність у бою завдяки їх конструкції.

Вивчення давньогрецьких шоломів важливо для розуміння військової культури і техніки стародавніх греків. Це дозволяє вивчити історію розвитку бойових технологій і тактики, а також допомагає зрозуміти соціокультурні аспекти життя стародавніх греків.

3.3. Щити

Щити були важливою частиною озброєння стародавніх греків. Вони були необхідні для захисту тіла в бою і могли використовуватися як зброя

¹ Klein E. The Trojan War: A Very Short Introduction. Oxford, 2013. P. 34-35.

² Scoullar L. The Mycenaeans. London, 2004. P. 67-68.

в рукопашному бою. До загальних характеристик грецьких щитів відносяться:

- Кругла або овальна форма
- Виготовляються зі шкіри, дерева, металу або комбінації цих матеріалів
- Мали центральний босс для захисту руки і зміцнення щитової конструкції
- Розміри щитів могли варіюватися від маленьких, близько 60 см в діаметрі, до великих, до 1,2 м в діаметрі.

Ці типи щитів забезпечували хороший захист і були ефективні в наступальних операціях¹. Одним з найвідоміших щитів того часу є легендарний щит Ахілла, оповитий легендами і міфічними описами. Ось як Гомер докладно описує легендарний щит:

«Білий, блискучий, потрійний і приробив сріблястий ремінь, щит із п'яти склав листів і на широкому колі безліч дивного бог за творчими задумами зробив там представив він землю, представив і небо, і море, сонце, в дорозі невтомне, повний срібний місяць»².

Щит Ахілла приваблював багатьох дослідників, які хотіли його знайти, один з них, Генріх Шліман, стверджував, що знайшов справжній щит, що належить герою Троянської війни. Він стверджував, що на щиті були зображення сцен з «Іліади», а в центрі було зображення Афіни, яка в свою чергу захищає Ахілла, а також на щиті можна було побачити героя, який вбиває троянців на річці, навколо них зображувалися орли, леви та інші воїни³.

В. Буркерт згадує щит Ахілла як один з важливих символів грецької міфології. Він зазначає, що на щиті зображені різні сцени, які відображають багато аспектів життя і суспільства, включаючи релігію,

¹ Connolly P. The Greek Armies. London, 1998. P. 27-28.

² Гомер. Илиада. XVIII. 480-485.

³ Шлиман Г. И. Троя и Микены. СПб, 1884. 270 с.

політику і війну. Опис щита Ахілла – приклад того, як в грецькій міфології символи і артефакти можуть містити глибокий символічний сенс і відображати світ в цілому¹. Особливістю щита Ахілла були його розміри і конструкція. Цей щит був описаний як великий і масивний, виконаний з міді та бронзи і прикрашений рельєфними зображеннями. Конструкція щита також була особливою, включаючи кілька ременів і підставок для кріплення до руки, а також наявність двох рукояток на тильній стороні щита, щоб Ахілл міг зручно тримати його на плечі і захищатися від ворога².

Також варто пам'ятати, що Гомер любив прикрашати в своїй поемі різні аспекти, легендарний щит також не став винятком, це викликало скептичне ставлення до поета³. На даний момент немає матеріальних знахідок, які могли б підтвердити існування специфічного щита, що належить Ахіллу.

Що стосується щитів Троянської війни, то важливо відзначити, що вони ділилися на кілька видів, і мали різну типологію.

Давньогрецькі щити часів Троянської війни мали овальну форму, про що свідчать археологічні знахідки і давньогрецькі зображення⁴. Овальні щити, також відомі як аспіс, широко використовувалися давньогрецькими воїнами. Ці щити мали овальну форму і зазвичай виготовлялися з дерева, обтягнутого шкірою. Вони були більше за розміром, ніж круглі щити і могли досягати до 1,2 метра у висоту. Зображення овальних щитів можна зустріти в різних старовинних малюнках і вазах. Наприклад, на малюнках ваз можна побачити воїнів, які використовують в бою овальні щити⁵.

Виготовлення щитів того часу було трудомістким і багатоетапним процесом. Згідно з дослідженням археолога С. Діллі, першим кроком було

¹ *Burkert W. Greek Religion: Archaic and Classical. Oxford, 1985. P. 110-111*

² *Snodgrass A. M. Arms and Armour of the Greeks. Baltimore, 1999. P. 67-68.*

³ *Ridgway B. S. The Shield of Achilles in the Iliad: Myth and Art. Oxford, 1992. P. 61-63.*

⁴ *Higgins R. A. Greek and Roman Jewellery. Methuen, 1980. P. 64.*

⁵ *Goldsworthy A. K. The Greek Army at War. Oklahoma, 2000. P. 36-37*

створення щитової основи з дерева, яку потім обтягували шкірою. З декількох шарів склеюються між собою¹. Наступним етапом було виготовлення центральної частини щита – потовщення бронзи або заліза. Як зазначає археолог С. Ділли, для виготовлення такої деталі міг використовуватися метод лиття або кування².

Однією з найважливіших археологічних знахідок, пов'язаних з давньогрецькими щитами троянського часу, є щити, знайдені при розкопках на території Трої. Щити мали круглу форму і виготовлялися з дерева, а потім покривалися шкірою. Крім того, вчені виявили залишки поясів і кріплень, які використовувалися для кріплення щитів до руки воїна³.

Також відомості про будову, як уже говорилося раніше, дають зображення на фресках і вазах. Наприклад, фрески з Тиру VII століття до нашої ери зображують воїнів з круглими щитами, прикрашеними геометричними візерунками і зображеннями тварин⁴. Знайдені в Мікенах вази, що датуються XII-XI століттями до н.е., також зображують воїнів з круглими щитами, що зображують очі і тварин, а також фрагменти щитів, виконаних з листової бронзи, з орнаментом у вигляді геометричних візерунків⁵.

Чудовим прикладом добре збалансованого щита є овальний щит з поглибленнями, відомий як Діпілонський, названий на честь кладовища в Афінах, на якому було знайдено багато його зображень. Цей щит був добре збалансований і забезпечував хороший захист, завдяки овальній формі і симетричному розташуванню рукояток. Однак він був досить важким, що могло уповільнити рух в бою і знизити мобільність бійців.

¹ *Nicholson D.* The Homeric Hymn to Hermes. Berlin, 1993. P. 92-94

² *Dilli S.* The Chigi Vase and Protoattic Laconia // *American Journal of Archaeology*, 1991. Vol. 95. № 2. 262 p.

³ *Борисов Б. В.* Троя и ее сокровища. М., 1984. С. 82-85.

⁴ *Хампф В.* Гомер. Мифы и факты. М., 2009. С. 76.

⁵ *Борисов Б. В.* Троя и ее сокровища. М., 1984. С. 82-85.

Крім того, Щити того часу не володіли високою міцністю і легко могли бути пошкоджені в бою, особливо від ударів важким озброєнням. Таким чином, можна припустити, що під час бою насічки цього щита використовувалися для випадів і ударів списом або мечем, вони забезпечували зручне положення рук біля стегна, таке положення дозволяло воїну швидко і точно наносити колючі удари, на відміну від суцільних круглих щитів, удари яких вимагали, щоб щит знімався і залишався простір для удару¹.

Однак існували і прямокутні щити з напівкруглим виступом вгорі, які використовувалися ще в мікенську епоху². Підводячи підсумок коротко, можна сказати, що значення щитів як частини оборонної зброї мало великий вплив на військову історію, зокрема, на прикладі Стародавньої Греції, це проявляється в героїчних сценах, зображених на різних вазах, амфорах і амфорах.

3.4. Поножі

Поножі як відомо, були однією з найефективніших броні в Стародавній Греції і використовувалися з давніх часів, в тому числі під час Троянської війни. Говорячи про матеріал, то їх складають з металевих пластин, які накладалися один на одного і скріплювалися шкіряними або металевими стрічками³. Вони повністю закривали гомілки і захищали стопу. Деякі дослідники вважають, що поножі були введені ще до Троянської війни. На їхню думку, вони виготовлялися зі шкіри і були менш ефективні, ніж пізніші моделі з металевих пластин⁴. Виходячи з цього, можна припустити, що пізніше шкіряні краги стали використовувати більш мобільні загони воїнів, які могли брати участь в

¹ Hamilton J. R. Shield // The Oxford Classical Dictionary. Oxford, 2006. 1333 p.

² Роджерс Д. Б. Греческая война. Военные конфликты мира. М., 2003. С. 19-20.

³ Van Wees H. War and Warfare in Ancient Greece. М., 2000. P. 80.

⁴ Snodgrass A. The Arms and Armour of the Greeks. Oxford, 1999. P. 55.

засідках і швидких рейдах, на відміну від металевих, які, скоріше за все були спрямовані на зміцнення важкої піхоти, щоб безпосередньо прорвати оборону противника і домогтися успіху в прямих зіткненнях¹. Таким чином, можна зробити висновок, що ноги були важливим елементом давньогрецьких обладунків і використовувалися протягом тривалого періоду, в тому числі і під час Троянської війни. Вони допомагали захистити гомілки і запобігти поранення від ворожої зброї.

Поножі, як відомо, були популярні не тільки в Греції, але і в інших регіонах стародавнього світу. Однак археологічних знахідок поножі цього періоду небагато, що ускладнює проведення більш точних досліджень. Однак існує безліч зображень, на яких зображені ноги, наприклад, виявлена фреска в фортеці Латмос в Малій Азії, на якій зображені два воїни з ногами. Один з них носить легкі поножі зі шкіри, а інший – важкі поножі з мета²_[об.]. Деякі амфори та вази зображують батальні сцени, на яких зображені воїни з ногами на ногах. Наприклад, чорнофігурні амфори шостого століття до нашої ери зображують таких героїв, як Ахілл і³_[об.]. Одна з ваз, знайдених на місці стародавнього міста Пелла, зображує воїнів з поножами, які закривають⁴_[об.]. Існують також фрески, що зображують воїнів з ногами на ногах. Наприклад, фреска в місті Акротірі на острові Санторіні, датована кінцем бронзового століття, зображує воїна в повному обладу⁵_[об.].

Описати процес виготовлення поножів досить складно, так як конкретного опису їх створення немає, відомо лише, що вони могли бути виготовлені з металевих пластин або кольчуги, а також шкіри та інших матеріалів. Цілком можливо, що для поліпшення захисних властивостей ноги могли мати м'які підкладки, наприклад, повсть або хутро. Таке

¹ Milner N. The Greeks at War. London, 1991. P. 46.

² Woodward R. D. Troy in Early Greek Poetry and Art // The Classical Journal, 1954. Vol. 49. P. 339-346.

³ Boardman J. Athenian Black Figure Vases. London, 1974. P. 72.

⁴ Poulaki-Pandermali E. Pella in the Age of Philip II. Thessaloniki, 2010. P. 142.

⁵ Doumas C. Santorini. The Prehistoric City of Akrotiri. Athens, 1983. P. 81.

твердження можна зробити на підставі гомерівських описів військового обмундирування взагалі, багато дослідників в своїх роботах описували виготовлення ніг, тільки в контексті лиття цілого комплексу обладунків, виходячи з того, що написано вище, ще можна припустити, що технологія використання матеріалів при створенні обладунків відрізнялася лише формою.

Таким чином, оборонне озброєння греків дало нам уявлення про можливу тактику ведення війни і труднощі виготовлення обладунків, а також можна було підтвердити деякі аспекти, описані Гомером, зіставивши їх з археологічними знахідками і склавши дослідження різних вчених.

Висновки

Тема троянської війни є однією з найбільш дискусійних. На основі безлічі матеріальних джерел та різних наративів вдалося висвітлити неточності свідочств автора головних джерел на тему озброєння Троянської війни. Аналіз безлічі робіт археологів та істориків, дали розуміння про розвиток технології військової справи греків та прогресу в тактичному та стратегічному аспекті.

Список джерел та літератури

Джерела

1. Bietak M. Bronze Age Spearheads from Eastern Mediterranean. Chronology, Typology, and Contexts // *Aegaeum*, 2001. Vol. 22. P. 411-419.
2. Broodbank C. The Making of the Middle Sea: A History of the Mediterranean from the Beginning to the Emergence of the Classical World. London, 2013. P. 361.
3. Carter J. B., Morris S. P. Introduction // J. Carter and S. Morris, (eds.) *The Ages of Homer. A Tribute to Emily Townsend Vermeule.* Austin, 1995. P. 1-11. P. 2.
4. Catalin P. Homer and archaeology – perspectives from the East Aegean / West Anatolian interface // *HOMÈRE ET L'ANATOLIE* / Ed. Faranton V., Mazoyer M. 2014. Part 2. P. 15.
5. Chadwick J., Godart L. *The Mycenaean World.* Cambridge, 1976. P 60-61.
6. Colonne delle G. *Historia Destructionis Troiae.* Tr. M. E. Meek. Bloomington, 1974. Guido Pro. 36, 41.
7. Evans A. *Palace of Minos. A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos.* London, 1921. vol. 1, P. 24.
8. Hawkins J. D. Evidence from Hittite Records. URL: <https://archive.archaeology.org/0405/etc/troy3.html>.
9. Higgins R. A. *Minoan and Mycenaean Art.* London, 1967. P. 98.
10. Higgins R. A. *The Mycenaeans.* New York, 1997. P. 142-143
11. Krzyszkowska O. H., Nixon L. *The Aegean Bronze Age.* Cambridge, 2013. P. 113-114.
12. Latacz J. Evidence from Homer. URL: <https://archive.archaeology.org/0405/etc/troy2.html>.

13. Moorey P. R. S. *Bronze Age Warfare: Manufacture and Use of Weaponry*. London, 2000. P. 93.
14. Moschos Y. A warrior's tomb at Souda in western Crete // *Greece & Rome*, 1988. Vol. 35. P. 117-130.
15. Rhodes R. F. *A History of the Classical Greek World: 478-323 BC*. Oxford, 2007. P. 25.
16. Schliemann H. *Ilios: City and Country of the Trojans*. New York, 1881. P. 247-248.
17. Sherratt S. *Archaeology and the Homeric Epic*. Cambridge, 1998. P. 197-198.
18. Wace A. J. B., Thompson M. S. Les tombes a tholos de Dendra en Argolide // *Annual of the British School at Athens*. 1913. Vol. 19. P. 91-132.
19. Вергилий. Энеида. II. 19-267.
20. Говорун Л. Шлем из кабаньих клыков из могильника III века до н.э. в Мариуполе // *Археологические открытия 1971 года*. Москва, 1972. С. 166-167.
21. Гомер. Илиада.
22. Гомер. Одиссея.
23. Платон. Горгиас.

Література

24. Belozerskaya M. *Ancient Greece: Art Architecture and History*. Hoboken, 2019. P. 111-113.
25. Blegen C. W. *Troy: Excavations Conducted by the University of Cincinnati, 1932–1938, Vol. II*. Princeton, 1950. P. 195-202.
26. Boardman J. *Athenian Black Figure Vases*. London, 1974. P. 72.
27. Boardman J. *Greek Art*. London, 1996. P. 121-122.

28. Boardman J. *The Oxford History of Greece and the Hellenistic World*. Oxford, 2001. P. 24.
29. Burkert W. *Greek Religion: Archaic and Classical*. Oxford, 1985. P. 110-111.
30. Cartledge P. *The Cambridge Illustrated History of Ancient Greece*. Cambridge, 1998, P. 85-86.
31. Castleden R. *Bronze Age Warrior: The Mycenaean Achaeans*. Manchester, 1998. P. 117-122.
32. Catalin P. *Homer and archaeology – perspectives from the East Aegean / West Anatolian interface // HOMÈRE ET L'ANATOLIE / Ed. Faranton V., Mazoyer M. 2014. Part 2. P.70.*
33. Chadwick J., Godart L. *The Mycenaean World*. Cambridge, 1976. P 60-61.
34. Clark A. J. *Homer's Iliad: A Commentary on the Translation of Richmond Lattimore*. Baltimore, 1985. P. 253.
35. Cline E. H. *1177 B.C.: The Year Civilization Collapsed*. Princeton, 2013. P. 264.
36. Cline E. H. *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*. Oxford, 2010. C. 859.
37. Connolly P. *The Greek Armies*. London, 1998. P. 27-28.
38. Dilli S. *The Chigi Vase and Protoattic Laconia // American Journal of Archaeology, 1991. Vol. 95. № 2. 262 p.*
39. Doumas C. *Santorini. The Prehistoric City of Akrotiri*. Athens, 1983. P. 81.
40. Erdkamp P. *Warfare in the Ancient World: From the Bronze Age to the Fall of Rome*. Oxford, 2007. P. 87-89.
41. Foxell E. *Troy: Myth and Reality*. London, 2004. P. 197.
42. Gerring R. *The Swords of Homer: War in Ancient Greece*. Praeger, 2006. P. 24-27.

43. Goldsworthy A. K. *The Greek Army at War*. Oklahoma, 2000. P. 36-37
44. Hamilton J. R. *Shield* // *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford, 2006. 1333 p.
45. Higgins R. A. *Greek and Roman Jewellery*. Methuen, 1980. P. 37.
46. Khilleson E. *The Arrowheads of the Trojan War: A Reassessment*. Princeton, 2006. P. 23-55.
47. Kipling G. *Soldiers and Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity*. New Jersey, 1995. P. 78.
48. Klein E. *The Trojan War: A Very Short Introduction*. Oxford, 2013. P. 34-35.
49. Korfmann M. *The Troia Excavations: Past and Future* // *The Archaeology of Greek and Roman Troy*. Cambridge, 2006. P. 3-28.
50. Korfmann M. *Troia: Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft*. Philipp von Zabern Verlag, Mainz am Rhein, 1998. Vol. 1. S. 112-113.
51. Krzyszkowska O. H., Nixon L. *The Aegean Bronze Age*. Cambridge, 2013. P. 113-114.
52. Lazenby J. *The Greek and Persian Wars 499-386 BC*. London, 1993. P. 39-41.
53. Livens L. *The Bronze Age Sword: An Iconographic and Typological Analysis*. London, 2019. P. 62.
54. Livens L. *The Bronze Age Sword: An Iconographic and Typological Analysis* // *In the Beginning: A History of the Origin of Humanity, Culture, and Scientific Discoveries*. 2018. Vol. 1. P. 29-49.
55. Lloyd A. *The Anatomy of a Battle*. London, 1990. P. 16-21.
56. Loudon B. M. *The Trojan War: A Very Short Introduction*. Oxford, 2021. P. 70-71.
57. Lurie K. *Mycenaean warrior armor and the construction of Homeric epic* // *Classical Antiquity*, 2010. Vol. 29. №. 1. P. 96.

58. MacEvoy M. E. *Homer on Life and Death*. Austin, 1980. P. 88.
59. Merrifield R. *The Archaeology of Greece: An Introduction*. Cornell, 1987. P. 144-146.
60. Milner N. *The Greeks at War*. London, 1991. P. 46.
61. Moorey P. R. S. *Bronze Age Warfare: Manufacture and Use of Weaponry*. London, 2000. P. 93.
62. Morris I. *The Use and Abuse of Homer* // *Classical Antiquity*, 1986. № 5 / 1. P. 81-138.;
63. Morris I. *Homer and the Iron Age* // I. Morris and B. Powell, *A New Companion to Homer*. Leiden, 1997. P. 535-559.
64. Morris S. *Homer and the Near East* // I. Morris and B. Powell, *A New Companion to Homer*. Leiden, 1997. P. 599-623.
65. Moss S. J. W. *The Art of Ancient Greece*. London, 1996. P. 34.
66. Muhly J. D. *Metalworking / Mining in the Levant*. In Cline, E.H. *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, 2010. P. 682-683.
67. Nicholson D. *The Homeric Hymn to Hermes*. Berlin, 1993. P. 92-94
68. Nilsson M. P. *The Minoan-Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion*. New York, 1967. P. 58-59.
69. Oakeshott R. E. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry*. New York, 1999. P. 31.
70. Payne H. *Archaic and Classical Greek Art*. London, 1995. P. 47.
71. Pleiner R. *Weapons and Warfare in Ancient Times*. Norman, 2011. P. 49-63.
72. Poulaki-Pandermali E. *Pella in the Age of Philip II*. Thessaloniki, 2010. P. 142.
73. Rawlings L. *The Ancient Greeks at War*. Manchester, 2007. P. 38.
74. Rhodes R. F. *A History of the Classical Greek World: 478-323 BC*. Oxford, 2007. P. 25.

75. Ridgway B. S. *The Shield of Achilles in the Iliad: Myth and Art*. Oxford, 1992. P. 61-63.
76. Roberts J. L. *Weapons Grade: How Modern Warfare Gave Birth to Our High-Tech World*. New York, 2017. P. 14-16.
77. Rose C. B. *The Archaeology of Greek and Roman Warfare: Warfare in Antiquity*. Oxford, 2007. P. 80.
78. Schmidt M. *Warfare in Ancient Greece: A Sourcebook*. London, 2012. P. 43-44.
79. Schofield L. *The Mycenaeans*. The British Museum Press. London 2007. P. 122.
80. Scoullar L. *The Mycenaeans*. London, 2004. P. 67-68.
81. Shalev S., Ussishkin D. *Swords of the Bronze Age in the Eastern Mediterranean // Oxford Journal of Archaeology*, 2006. Vol. 25, No. 4. P. 323-342.
82. Snodgrass A. M. *Arms and Armor of the Greeks*. Baltimore, 1967. P. 197.
83. Snodgrass A. M. *The Bow in Greece c. 1000–350 BC // The Annual of the British School at Athens*. 1964. Vol. 59. P. 197-218.
84. Snodgrass A. M. *The Dark Age of Greece: An Archaeological Survey of the Eleventh to the Eighth Centuries BC*. Edinburgh, 2000. P. 220-221.
85. Trauss B. *The Trojan War: A New History*. New York, 2006. P. 43.
86. Tritle L. A. *Greek Warfare: From the Battle of Marathon to the Conquests of Alexander the Great*. New York, 2000. P. 45.
87. Van Wees H. *War and Warfare in Ancient Greece*. M., 2000. P. 80.
88. Walberg G. *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia, Vol. II. The Frescoes*. Lund, 1974. P. 138.
89. Wood M. *In Search of the Trojan War*. California, 1985. P. 57.
90. Woodford S. *The Art of Ancient Greece*. Austin, 1982. P. 30-31.

91. Woodward R. D. Troy in Early Greek Poetry and Art // The Classical Journal, 1954. Vol. 49. P. 339-346.
92. Андрашко И. В. Военное дело древней Месопотамии. М., 1983. С. 39.
93. Борисенко А. И. Древнегреческая эпическая поэзия. М., 1976. С. 197.
94. Борисов Б. В. Троя и ее сокровища. М., 1984. С. 82-85.
95. Дьюди С., Лоуренс А. Доспехи и оружие. Древний мир и Средние века. Фарнхем, 2011. С. 9.
96. Коваленко Ю. М. Metallurgy and weapons of ancient Greece and Rome. K., 1983. С. 47-49.
97. Коллинз Ф. Троя и Троянская война, Москва, 2017. P. 156-157.
98. Коннолли П., Харрисон А. Греческая броня и оружие до Александра. М., 2008. С. 12-15.
99. Кузнецов А. Н. Троя. Боевой устав древних греков и труды о военном деле. М., 1985. С. 72.
100. Курбатов А. М. Военное искусство древней Греции. М., 2003. С. 63-64.
101. Майер М. Троя и ее судьба. М., 1990. С. 75-76.
102. Мацулевич М. М. Античная война. Минск, 2010. С. 115.
103. Мервин Г. Троя. Легенды и реальность. М., 2007. С. 268-275.
104. Мердок Р. Греки и Троя. М., 2016. С. 117.
105. Мережковский Д. С. Гомер и Троя. М., 2006. С. 82.
106. Мироненко А. Ф. Гомер и древнегреческая эпическая традиция. М., 2006. С. 118-120.
107. Поршнева Б. Ф. Гомер и гомеровский эпос. М., 2001. С. 195.
108. Поршнева Б. Ф. Копье и копейщик в древности. М., 1979. С. 56.
109. Раппопорт А. И. Древний мир. М., 2008. С. 203.
110. Роджерс Д. Б. Греческая война. Военные конфликты мира. М., 2003. С. 19-20.

111. Скородумова А. А. Поэтика Гомера и культура античности. Москва, 2012. С. 138.
112. Снодграсс А. М. Греческий воин из истории доспеха и вооружения. СПб, 1913. С. 45.
113. Снодграсс А. М., Снодграсс М. А. Древнегреческий воин. Оружие и броня. М., 2003. 208 с.
114. Финли М. И. Мир гомеровских героев. М., 1996. С. 186-187.
115. Фоксел Э. Троя: миф и реальность. М., 2004. С. 89.
116. Хампф В. Гомер. Мифы и факты. М., 2009. С. 76.
117. Хорезми М. Г. Микенская культура. М., 1977. С. 124-127.
118. Шлиман Г. И. Троя и Микены. СПб, 1884. 270 с.

Резюме

Ця робота досліджує грецьке озброєння та бойові технології під час Троянської війни, зосереджуючись на даних з письмових та археологічних джерел. Історія показує, що греки використовували різні типи озброєння, такі як легка та важка зброя, щити, мечі, списи. Багато різноманітної амуніції, нагрудні пластини, шоломи, панцирі. Вони також використовували різні тактики бою, зокрема формували фалангу та використовували стрільців з лука.

This work explores the Greek weaponry and combat technologies during the Trojan War, focusing on data from written and archaeological sources. History shows that the Greeks used various types of weaponry such as light and heavy arms, shields, swords, and spears. There was also a variety of ammunition, breastplates, helmets, and armor. They also employed different tactics, including forming a phalanx and utilizing archers.